

PREŠERNOVA OSEBNOST

Razprava predstavlja poskus prenosa strukturalne raziskovalne metode v območje biografizma in z njeno pomočjo prihaja do razkritja nekaterih temeljnih notranjih zakonitosti Prešernove osebnosti. Vendar izhaja avtor iz prepričanja, da zaprta strukturalna metoda ne zadošča, zato njene rezultate preverja in dialektično relativizira s sociološko in genetično metodo. Raziskava prinaša poleg vrste konkretnih rezultatov tudi teorijo, da je »sociologijo« osebnosti treba gledati skozi imanentno »strukturo« te osebnosti, in narobe, da je »strukturo« osebnosti treba raziskovati skozi njeno »sociologijo«.

The study is an attempt to apply the structuralist research method in the sphere of biographic studies and by using this method arrives at disclosing some of the internal determinants of Prešeren's personality. The author believes, however, that a self-contained structuralist method is not sufficient; therefore the results yielded by it are verified and dialectically relativized by means of the sociological and the genetic method. In addition to a series of concrete findings, the study puts forwards a theory that the "sociology" of a personality has to be viewed through the immanent "structure" of that personality, and, conversely, that the "structure" of a personality has to be studied in terms of its "sociology".

Pri oznaki Prešernove osebnosti se mi zdi primerno, da se tradicionalnemu življenjepisu že vnaprej in v načelu odrečem. Razlogov za to je več. Na prvem mestu je razlog priznavajoče, nepolemične vrste. Prešernovo življenje je tisto poglavje slovenske slovstvene zgodovine, ki je pravzaprav najbolj obdelano, do podrobnosti pregledano, razčlenjeno in popisano. Od Frana Levstika in Frana Levca do Ivana Prijatelja, Franceta Kidriča, Alfonza Gspana in Antona Slodnjaka je literarna zgodovina v stoletju svojih iskanj na tem področju opravila delo, ki spričo količine zbranih življenjepisnih podatkov in ugotovitev vzbuja spoštovanje.¹ Izobilje življenjepisnih razprav in sestavkov pa hkrati daje vtis, da je to poglavje slovenske slovstvene vede že precej izčrpano ter utrujeno in da je pot opisne biografije ob Prešernu prehojena. Torej mora današnji raziskovalec tudi znotraj »biografike« same — te nepogrešljive, vendar metodološko razmeroma najbolj konservativne cone

¹ Med najvidnejše dosežke na stoletni razvojni poti biografske prešerniane je treba uvrstiti vsaj naslednja dela: Fran Levstik, *Prešernovo življenje* (1863), Zbrano delo VI, Ljubljana 1956, s. 246—56; Fran Levec, *Dr. France Prešeren*, Zvon 1879, s. 34 sl.; Ivan Prijatelj, *Drama Prešernovega duševnega življenja*, Naši zapiski 1905, s. 157 sl.; France Kidrič, *Prešeren 1800—1838*, Ljubljana 1938; Alfonz Gspan—Anton Slodnjak, *Prešeren*, Slovenski biografski leksikon II, Ljubljana 1952 s. 498—564; Anton Slodnjak, *Prešernovo življenje*, Ljubljana 1964. Seveda bi tu lahko našli še vrsto drugih del.

literarne zgodovine — kreniti na drugo pot, če hoče k novim razgledom in spoznanjem.

Pot od stare k novi biografiji je pogojena z dveh strani. Po eni strani jo določajo dosežki že opravljenega dela literarnozgodovinske tradicije, mimo katere ni mogoče. Po drugi pa jo določa neopravljeno delo, vse tisto, česar dosedanje raziskave niso razkrile ali niso zadosti razkrile, kjer pa slutimo bistven primanjkljaj naše vednosti o človeških zadevah pesnika Prešerna. Takih bistvenih, vendar nejasnih ali samo napol razvidnih mest, ki jim nismo prišli blizu, je še cela vrsta. Tu nas zanima predvsem eno med njimi: notranji ustroj Prešernove osebnosti. Kakor hitro s tega zornega kota pogledamo na obsežno biografsko literaturo in poskušamo pojem »Prešernovo življenje« spremeniti v pojem »Prešernova osebnost«, ostanemo pred hudo neurejeno in nejasno podobo. Ob vsem izobilju zbranega gradiva, ob neštetih velikih in malih zgodbah iz pesnikovega življenja, pa tudi ob nekaterih tehtnih psiholoških zarisih ostajamo še vedno brez pregledne in zanesljive orientacije o temeljnih osnovah pesnikove osebnosti.

Sklep, ki iz takega položaja izhaja, je preprost, čeprav zahteven. Treba je postaviti trdnjši most od biografskega opisovanja k jedru Prešernove človeške narave, k notranji strukturi njegove osebnosti. Pri tem bi se izhodiščno vprašanje, ki določa tudi že metodo novega opazovanja, glasilo takole: katere lastnosti Prešernovega temperamenta in karakterja so take, da jih lahko štejemo za resnično bistvene, se pravi za tiste, ki se v množici Prešernovih raznovrstnih ravnanj kažejo kot večkratne, med seboj funkcionalno povezane, v nekem smislu zakonite in globoko določujoče njegovo osebnost. Skratka, opisno biografijo bomo poskušali zreducirati na strukturalno biografijo, ki naj bi razkrila bistvo osebnosti. Tak postopek se v položaju, do kakršnega je doslej že dozorelo biografsko proučevanje Prešerna, ponuja sam po sebi. Hkrati pa nam vanj kaže sodobna literarna veda, ki s svojo metodološko usmerjenostjo bolj kot kdajkoli prej zapušča nomenklaturno popisovanje pojavov in z izdelano dialektiko razkriva predvsem njihove funkcionalne zveze, sistem njihovega delovanja in s tem njihovo notranjo strukturo. Naj tu omenim samo znano Lotmanovo šolo, ki v samo izhodišče svoje splošne znanstvene metodologije postavlja načelo, da je treba »preiti od opazovanja in opisovanja ločenih pojavov k analizi njihovega sistema« in da razvita znanost, pa naj bo »eksaktna« ali »humanistična«, pojavov ne obravnava več v njihovi izoliranosti niti več v njihovi mehanični skupnosti, temveč proučuje predvsem »njihova medsebojna

razmerja in njihova razmerja v strukturni celoti.² Zakaj ne bi poskušali te raziskovalne metode razumno uporabiti tudi na področju, kjer ni v navadi. Njena prednost je v tem, da sredi nepregledne množice gradiva lahko postane sredstvo za »ponovno konstituiranje enovitosti in koherentnosti«, če uporabimo G. Genettovo oznako tovrstne metode, tokrat seveda ne pri razlagi teksta, temveč pri razlagi pesnikove osebnosti.³

Poskus prenašanja strukturalne metode v območje biografizma lahko vzbudi vrsto pomislekov. Metoda že sama po sebi, ne glede na predmet njene uporabe, pomeni redukcijo snovi, saj vzpostavlja in »valorizira strukture na račun substance«, na kar opozarjajo tudi pristaši strukturalizma.⁴ Poleg tega je »sistematiziranje« in »strukturiranje« pojavov — kar pomeni njihovo selekcijo, redukcijo in formalizacijo — na tako izrazito »nematematičnem« in nepredvidljivem področju, kot je človekova individualna narava, morda še posebej tvegano. Toda, kaj tu ni tvegane? Tudi katerekoli drugačne, bolj udomačene in tradicionalne življenjepisne razlage — razen takih, kot je npr. Žigonova čisto faktografska kronika, ki jo je pod naslovom *Vnanji dogodki Prešernovega življenja* dodal interpretaciji njegove poezije — se v resnici niso mogle izogniti izbiranju in izločanju oziroma taki ali drugačni hierarhizaciji gradiva.⁵ Prednost dialektično usmerjene strukturalne metode, posebno take, ki je odprta tudi navzven, v zgodovinska in družbena določila dogajanja, utegne biti v njenem strožjem preverjanju in usklajevanju odnosov ter funkcij med pojavi različne vrste, delujočimi na nekem posebnem vsebinskem območju. V tem primeru je to njihovo presečišče in skupno območje Prešernovo življenje oz. njegova osebnost.

Ko prebiramo obsežno biografsko literaturo o Prešernu, pridemo do ugotovitve, da sta za spoznavanje pesnikove človeške narave poleg zbrane dokumentarne gradiva še vedno temeljna, najbolj neposredna in razmeroma najmanj obremenjena predvsem dva vira: spomini pesnikove hčere Ernestine Jelovškove (1842—1917) in spomini njegove sestre Lenke Prešernove (1811—1891). Narava teh dveh virov pa zaradi dveh popolnoma različnih pripovedovalk ni enaka, tako da nam Franceta

² J. u. M. Lotman, *Leksii po struktural'noi poetike*, Reprint, Brown University Press, Providence, Rhode Island 1968 s. 3—4.

³ Gérard Genette, *Structuralisme et critique littéraire*, Figures I, Paris 1966, s. 157.

⁴ Genette, n. d., s. 155.

⁵ Avgust Žigon, *Francè Prešeren, Poet in umetnik*, Celovec 1914, odstavek na koncu knjige s. 1—12.

Prešerna kaŕeta iz dveh močno razliĝnih zornih kotov, kar je prešernoslovju gotovo bolj v prid kot v škodo.

Ĉe stvari presoŕamo brez akademskih predsodkov, skoraj ne moremo prezreti dejstva, da je pesnikovo osebnost oz. njegovo ĉloveško naravo doslej pravzaprav najgloblje oznaĉilo neakademsko pero ŕivilje *Ernestine Jelovškove*, pesnikove nezakonske hĉere, ki je l. 1903 izdala svoje inteligentno napisane *Spomine na Prešerna*.⁶ Ernestinina knjiga ne preseneĉa z obsegom samega ŕivljenjepisnega gradiva niti z zgradbo pripovedi, pri kateri ji je pomagal Anton Aškerc, paĉ pa z mnogimi globinskimi oznakami, ki jih najdemo poraztresene med besedilom. Te oznake s svojo opazovalno pronikavostjo in tenkoĉutnostjo, navsezadnje pa tudi s kulturo izraza velikokrat presegajo kasnejšo biografsko znanost, ki je vse od Levca naprej v veliki meri ŕivela tudi od izroĉila obuboŕane pesnikove hĉere. In tudi danes ni mogoĉe drugaĉe, kot da se spet vraĉamo k temu prvemu, bogatemu in vendar ŕe neizĉrpanemu viru Prešernove biografije.

Toda preden zaĉnemo uporabljati gradivo iz Ernestinine psiholoŕke skicirke, je treba pomisliti na njeno osebno razmerje do oĉeta in na okoliŕĉine, v kakršnih je spomine pisala. Prešeren je umrl l. 1849, ko je bila v sedmem letu, spomine nanj pa je zaĉela pisati mnogo pozneje, ŕele v letih 1875/76, in ŕe to zveĉine »po izpovedbah matere« Ane Jelovškove (1823—1875), kot pravi v predgovoru. Torej vrsta okoliŕĉin in razdalj, ki bi omogoĉale spreminjanje in subjektivno prenaŕejanje dejstev v eno ali drugo smer. Poleg tega je oĉitno, da je Ernestina svojega oĉeta globoko ljubila, ne samo spoštovala, kar je gotovo doloĉalo tudi njene spomine nanj. Ŗe na prvi strani je napisala: »Moj oĉe mi je ideal, po katerem sodim vsakogar, kdor se mi bliŕa.« Izjava je zelo neposredna in hkrati taka, da ŕe sama po sebi odpira moŕnost mitiziranja Prešernove osebnosti. Vendar pa nam Ernestinino spominsko odkrivanje in obravnavanje razmeroma mnogih problematiĉnih strani pesnikove osebnosti kaŕe, da njena ljubezen ni bila slepa, temveĉ je zmogla videti, razumeti in opisovati tudi negativne lastnosti oĉetove narave. Gre za ljubezen, toda za tako, ki opazuje, doŕivlja in pripoveduje skozi inteligentno pamet, ki si ne pusti zoŕiti pogledov niti ob ĉloveku, kateremu je sama globoko privrŕena. Zato njeno mitiziranje Prešernove osebnosti ni mitiziranje zaprtega tipa, kot ga ŕe vedno sreĉujemo v literarni zgo-

⁶ *Spomini na Prešerna*. Napisala Ernestina Jelovŕkova, Prešernova nezakonska hĉi. V Ljubljani 1903. Iz nemŕkega rokopisa, ki je imel za seboj naporno zgodovino nastajanja (prviĉ jih je napisala ŕe l. 1875—76), je delo prevedel J. Kessler.

dovini oz. literarnozgodovinski pedagogiki, in je odprto tudi čisto nemitičnemu odkrivanju življenjske resničnosti. Ernestinin primer bi kazal celo na to, da je v njeni samorefleksiji, v njenem opazovanju, spoznavanju in priznavanju lastne apriorne ljubezni do Prešerna več prostora za objektivno in svobodno opazovalno razdaljo kot pri drugih, manj premišljenih in manj kontroliranih mitizacijah.

Čisto drugačne vrste so spomini, ki jih je pesnikova sestra *Lenka Prešernova*, nepismena in preprosto zgovorna kmečka ženica dokaj do brega spomina v svojih poznih letih (1880–1890) pripovedovala sprot-nemu zapisovalcu duhovniku *Tomu Zupanu*. V rokopisni obliki je ohranjenih vseh pet zvezkov Zupanovih zapisov pod naslovom *Črtice iz dr. Prešerinovega življenja ter sploh od Ribičeve rodovine*.⁷ Mnogo pozneje, l. 1933, je Zupan te zapise v zelo skrajšani in za mladino prirejeni obliki izdal pri Mohorjevi družbi v knjižici *Kako Lenka Prešernova svojega brata, pesnika, popisuje*.⁸ Lenkini spomini so vseskozi konkretni, vezani na čisto določene dogodke, pripetljaje in stvari, ostajajo brez očitnejših teženj k posplošujočim, abstraktnim oznakam pesnikove osebnosti, kakršne pogostoma beremo pri Ernestini. Prilepljeni so tako rekoč ob zemljo, naključni po svojem porajanju oz. odvisni od Zupanovih vprašanj, stihijsko anekdotični po svoji naravi in asociativno mozaični po svoji zgradbi. Lenkina razgledna točka ni kulturniška in literarna, kot je Ernestinina, in si k temu niti najmanj ne prizadeva. Življenje okrog sebe, ljudi in njihova početja presoja s skrajnim kmečkim realizmom, ki se mu sicer poznajo merila krščanskega in še posebej rodbinskega ctosa (kult žlahte), vendar je na dnu vsega materialni kriterij, ki nosi na sebi znamenja gmotne utesnjenosti. Tudi brata Franceta kljub iskreni sestrski dobroti v ničemer ne izvzame in izvzeti ne more iz svojega, trdo pragmatičnega sveta kmečke pameti. Njegovo pesniško delo v njenih očeh kljub nekemu občutku spoštovanja ne pomeni in ne more pomeniti kakšne posebne kategorije vrednosti, ki bi zahtevala neko posebno ali drugačno presojo stvari. Na pesnika sploh ne gleda in ne more gledati kot na pesnika, temveč kot na enega njenih bližnjih Ribičevih ljudi, ki si v življenju »ni znal pomagati«, kot pravi nekje, in ni uspel. V njeni sestrsko ljubeči in hkrati kmečko neusmiljeni pameti, v tem njenem ostrem zornem kotu je nekaj, kar ima za prešernoslovje, in temu so njeni spomini namenjeni, neko prednost: iz pesnikovega življenja nam ohr-

⁷ Hrani rokopisni oddelek Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani v posebnem fondu, zvezki so označeni po abecednem zaporedju A, B, C, D, E. Tu navajam: Z u p a n, *Črtice*.

⁸ Tu navajam: Z u p a n, *Kako Lenka*.

nja vrsto čisto vsakdanjih, realnih, psihološko in predvsem sociološko močno uporabnih dejstev, ki jih še ni zastrla kulturniška in literarna priredba pesnikove življenjske usode. Skratka, v Lenkinih spominih najdemo prvi zaris čisto prozaičnega, nemitiziranega Prešerna, gledanega iz zornega kota, od koder poeziji še ni bila priznana kakšna vrednost, niti vrednost posebne, kulturne produkcije ne, pesniku pa ne pravica do posebne, individualne življenjske poti. Vendar tudi Lenkina podoba ni razbremenjena nekaterih omejitev in dodatnih primesi ter poskusov. Lenka je bila pobožna in poleg tega je svoje spomine pripovedovala častitljivemu duhovniku Tomu Zupanu in na njegova vprašanja. Zato se je v pripovedi zamejevala pred »naturalizmi« iz vsakdanje Prešernove resničnosti, kolikor se je le mogla, a še tiste, ki jih je razkrila, jih je prestregel in s tremi pikami pretrgal zapisovalec sam. Že v uvodu se je namreč odločil, da »senčnih strani« Prešernovega življenja ne bo omenjal, in da ga bo »vodila v tem pieteta«.⁹ In končno je treba ugotoviti, da Lenkina in Zupanova pripoved tudi nista brez tendence. Oba sta si prizadevala, vsak na svoj način, da bi rehabilitirala Prešerna kot dobrega kristjana in cerkvenega vernika in po tej poti rešila del njegovega mita, seveda mita čisto druge in nasprotno vrste kot Ernestina Jelovškova. Toda ti poskusi so toliko preprosti, da ne morejo poškodovati dragocenega življenjskega gradiva, ki sta ga iz Prešernove usode rešila dobrohotna sobesednika. Zato so Lenkini spomini poleg Ernestininih še vedno prvi in v mnogočem prav tako neizrabljeni vir za oživitve pesnikove resnične osebnosti.

Že Ernestinin poskus »fiziognomičnega« opisa Prešernove zunanosti kljub rahlemu mitiziranju, ki ga pazljivi bralec ne more spregledati, z nekaterimi podrobnostmi razločno opozarja na svojevrsten nemir in notranjo zapletenost pesnikove osebnosti. Ernestina pripoveduje o marsičem, a njeno opisovanje se najprej ustavlja ob tistih telesnih znakih in lastnostih, ki naj bi razkrivali človekovo notranjo podobo: ob čelu, očeh in ustnicah. Tako ve povedati sodbo matere Ane, da je bilo Prešernovo čelo belo in »najlepše, kar jih je kdaj videla«, da je imel oči napol priprte, pogled resen, včasih temen in »skoro oster«, predvsem pa prodoren, kot da »vidi v dno človeške duše«, tako da bi bilo »nemogoče nalagati ga«; in »kadar je bil razburjen, npr. vesel ali jezen, zaiskrilo se mu je oko in mogočen žarek je zadel predmet njegove ljubezni ali njegovega srda«; in kadar se mu je »tresla spodnja ustnica, se je vedelo, da je razburjen«. Njena sklepna, povzemajoča oznaka obraza se glasi: »Nje-

⁹ Z u p a n, *Črtice*, zv. B in zv. C, uvod.

gov pogled je bil skoro oster, a okrog ustnic je imel potezo iskrene dobrosrčnosti in miline.«¹⁰

Če iz tega uvodnega opisa odstranimo nekatere, takratnemu spomeniškem okusu ustrezajoče mitizirane znake pesniškega obraza in vedenja sploh, nam vendarle ostane še nekaj opaznih in uporabnih znamenj, ki se dajo preverjati in potrditi tudi v drugih, šablوني manj podvrženih poglavjih Ernestinine pripovedi. Njeno telesno portretiranje Prešerna, ki je tako, kot da je nastajalo ob kakšnih poznih odmevih nekdanje Lavatrove »fiziognomične šole«, nam pove vsaj dvoje sprejemljivih sporočil: prvič, da imamo pred seboj človeka z močno razvitimi, tudi navzven opaznimi intelektualnimi, emocionalnimi in etičnimi prvimi; in drugič, da te njegove lastnosti in prvine niso samo izrazite, ampak se kažejo v zelo izpostavljenih in kontrastnih legah (ljubezen—srd, jeza—veselje, dobrota—ostrost, milina—nezaupnost itn.). V Ernestininem sporočilu ne bi kazalo prezreti še neke podrobnosti: v sintetičnem odstavku kar dvakrat uporablja oznako »kadar je bil razburjen«. Oznaka čisto stvarno, brez mitiziranja opozarja na znamenja neklih stopnjevanih napetosti, ki so se polasčale Prešernove človeške narave in njenih ravnanj.

Kar se nam je pokazalo iz navedenega Ernestininega sporočila, je toliko bistveno, da si to mesto lahko izberemo za izhodišče nadaljnje poti k notranjemu ustroju Prešernove osebnosti. Smeri iskanj, ki se od tod odpirajo, je več in več je tudi metod nadaljnega sestavljanja podrobnega biografskega gradiva v povedno celoto. Vendar se iz dane izhodiščne točke in danega gradiva najbolj ponuja naslednja opazovalna smer: razkrivanje »integracijskih« in »dezintegracijskih« pojavov znotraj Prešernove osebnosti, njihovo razmerje in način njihovega medsebojnega delovanja, na kratko, njihov strukturni sistem. Ta seveda ne bo mogel pokriti vsega neskončno mnogovrstnega spleta dejstev, ki sestavljajo Prešernovo življenje, opozoril pa bo na eno izmed bistvenih gibal, na enega med globinskimi »generatorji« pesnikovega življenja in dela.

Prvi korak k načrtovani poti je določen že z našim izhodiščem samim. Če je res, da uvodoma omenjene prvine (imenovali in ločili smo jih zelo poenostavljeno: intelektualne, emocionalne in etične), ki konstituirajo osebnost, pri Prešernu s svojim načinom delovanja prestopajo srednje lege in silijo v skrajne ter hkrati nasprotujoče si položaje, ni dvomiti, da gre za osebnost, ki je daleč od notranje trdnosti in varnosti pa tudi daleč od zmožnosti za mirno prilagajanje življenjskemu po-

¹⁰ Jelovškova, n. d., s. 5.

prečju. To pa že pomeni, da gre za osebnost, ki je bila na neki način notranje ogrožena. Iz Ernestininih spominov lahko razberemo celo vrsto konkretnih biografskih znakov, ki pričajo, da so znotraj Prešernove osebnosti morale delovati močne dezintegracijske težnje. To se pravi težnje, ki so osebnost »iztirjale« in jo metale iz suverena ravnesja v podleganje ene ali druge vrste. Začnemo lahko z naslednjim njenim zapisom: »Hodil ni nikdar pokoncu, ampak bil je navadno nekoliko upognjen. Korakal je naglo; kadar je bil razvnet, hud, pa je skoro tekal; včasih zopet je stopal neskončno počasi in povešeno.«¹¹ Oznaka ne pove samo tega, da je bilo Prešernovo emocionalno doživljanje močno. Pove nam še nekaj več: da je celotna Prešernova psihofizična narava padla pod siloviti vpliv razpoloženja. To opažanje je pri Ernestini kasneje prešlo celo v posplošujočo sodbo, da so Prešerna v življenju vse »preveč vodila njegova čustva.«¹² Lenka dopolnjuje to oznako še z druge strani: »Občutljiv je bil pa strašno — tisto pa, hitro občutljiv, čeprav tega ni na glas rekel ljudem.«¹³ Ne gre torej samo za silovitost emocionalnega doživljanja, temveč tudi za njegovo odprtost, hitro občutljivost in ranljivost.¹⁴ Poleg tega je bistvena še neka lastnost, ki jo odkriva Ernestina v tem območju pesnikove človeške narave. Na vidnem mestu navaja tole sporočilo matere Ane: »Včasih se je poln življenja kar zibal v najlepših nadejeh; nič se mu ni zdelo nedosegljivo. Toda najmanjša stvarica, ki se ni iztekla po njegovi volji, ga je pripravila ob ves pogum, da je obupal nad vsem.«¹⁵ Pustimo ob strani Ernestinin posplošujoči sklep, da je »bil sangvinik«, kot se pač ponavadi misli o pesnikih. Anina oznaka pripoveduje o veliki gibljivosti Prešernovega razpoloženja, o naglih prehodih iz ene skrajnosti v drugo, na primer iz velikega upa v popoln brezup, o njegovi naravnosti v ambivalenco. Pove pa nam še nekaj več: da je bil Prešeren nagnjen k iracionalnemu načinu reagiranja, k reagiranju tiste vrste, ko neznatno življenjsko gradivo (»najmanjša stvarica«) zadošča za totalne sklepe, kar pomeni, da razmerje med vzrokom in posledico zdrzne iz razumnega ravnotežja, da torej tudi »kaplja lahko povzroči katastrofo« in zanjo ni več potreben vihar.

Pri večini navedenih oznak o posebni moči, občutljivosti in gibljivosti Prešernovega emocionalnega doživljanja — posebno še pri zadnji, Anini

¹¹ N. d., s. 6.

¹² N. d., s. 97.

¹³ Zupan, *Kako Lenka*, s. 45. T. Zupan je opazil, da so bili Ribičevi sploh zelo občutljivi ljudje, tudi za besede: »Kaj občutljivi — na besede občutljivi — so ti ljudje.« (*Črtice*, zv. D, s. 29.)

¹⁴ Značilna je podrobnost, da »joka ni mogel prenašati« (Jelovškova, s. 41).

¹⁵ Jelovškova, s. 72.

oznaki — opazimo, da so zabeležena pokončna in podlegajoča, »svetla« in »temna« mesta, vendar ni mogoče prezreti, da je razločno poudarjena strmo padajoča smer doživljanja, naravnana v depresijo. Neizogibne posledice takega delovanja in take naravnosti omenjenih prvin so bila pogostna stanja življenjske negotovosti, tesnobe in dvoma. Ernestina na nekem mestu daljnosežno razmišlja o usodnih življenjskih posledicah pesnikovega skepticizma in pri tem pove, da je njegova najbližja okolica dodobra občutila to njegovo lastnost in računala z njo: »Pri Prešernovem značaju, ki je tako rad dvomil, je bilo treba posebne previdnosti...«¹⁶ Tu pa smo seveda prispeli že na mejo med karakterološkim in nazorskim območjem Prešernove osebnosti.

Zanimivo je opazovati, kako se depresivna stran pesnikove narave in njene dezintegracijske lastnosti kažejo v spominu preprostega, neizobraženega človeka, ki v drugačnem, zelo poenostavljenem jeziku in mišljenju sporoča v bistvu isto. Lenka pripoveduje: »Frence je bil cagov; tako bojazljiv, da! ... ko je bil mlad, je bil hudo nervozen, časih se je takrat kar tresel. Bolj v letih se mu je pa nervoznost vrnila in je bil zelo boječ. Njegovo zdravje tudi v moških letih ni bilo tako trdno, kot bi kdo mislil, če ga je videl. Bled je bil.«¹⁷ Gotovo je, da to označevanje zajema in pokriva tudi znake pesnikove občutljivosti, negotovosti, tesnobe in dvoma, vendar je značilno, da jih ne razločuje, kot jih zna razločevati Ernestina, temveč jih na zelo preprost ljudski način povezuje z zdravjem in boleznijo. O »cagavosti« (neki posebni tenkočutnosti in občutljivosti) Ribičeve družine sploh, ne samo Francetovi, govori na več mestih, in ji postavlja nasproti »korajžnost« novega Volkovega rodu, ki je prišel na Ribičevino in tam zamenjal Prešerne. Lenka pravi: »Sedanji Ribičevi otroci v Vrbi so pa korajžni.«¹⁸ Večkrat se ji zdi primerno govoriti o močni nagnjenosti Ribičeve družine k srčni bolezni, pri sestri Urši omenja tudi epilepsijo.¹⁹

Ernestinina izraza »nada« in »obup«, ki postavljata most med psihološko in filozofsko razlago Prešernove osebnosti, se v Lenkinem jeziku glasita »korajža« in »cagavost« in kažeta nazaj, k biološkim osnovam pesnikove narave. Obe avtentični pričevanji o Prešernovem življenju nam kljub razlikam na neki točki sporočata isto: da so v temeljnem ustroju njegove osebnosti delovale izredno močne dezintegracijske težnje. Polaščale so se čustvovanja, mišljenja in delovanja. Notranje so raz-

¹⁶ N. d., s. 93.

¹⁷ Zupan, *Kako Lenka*, s. 24. O Prešernovih »slabih živcih« je še vrsta poročil (Zupan, *Črtice*, zv. E, s. 15, 53).

¹⁸ N. d., s. 24.

¹⁹ Zupan, *Črtice*, zv. B, s. 29 a; C, s. 22 a.

dvajale vsako območje zase, hkrati pa tudi zveze med njimi, tako da so otežile ali ogrožale enovitost čustva, misli ter akcije. Razbijale so notranjo ubranost in skladnost osebnosti. Na skrajni meji svojega delovanja so ji spodbikale možnost smiselnega obstoja sploh in jo prignale do tistega roba, kjer se začenja misel na samouničenje. Posredna potrdila za taka skrajna stanja bi lahko našli v nekaterih pesniških izpovedih na temo smrti, neposredna pa v njegovih poskusih samomora.

Toda vse to je bil samo en del Prešernove človeške narave.

Če dosedanje navedbe Ernestininega gradiva pregledamo pazljiveje, se pokaže, da njene oznake poleg poudarjenih depresivnih lastnosti in hkrati z njimi, tako rekoč v isti sapi, omenjajo tudi lastnosti popolnoma nasprotno vrste. Imenuje jih različno in dojema kot znamenja Prešernove notranje moči, veselja, ljubezni in življenjskih upov ene ali druge vrste. Podobnega in dopolnjujočega gradiva pa je še mnogo. Opozarja nas, da so bile v ustroju Prešernove narave močne tudi težnje, ki so delovale v radoživo smer. Pa ne samo to, delovale so tudi v smeri notranjega reda, smotrnega usklajanja in suverena obvladovanja lastne osebnosti. Te integracijske težnje predstavljajo drugo poglobitveno črto v strukturnem florisu njegove osebnosti.

Tudi te pokončne, integracijske težnje so zavzemale vsa območja pesnikove človeške narave, tako emocionalna kot intelektualna in akcijska, in težko bi omejevali ali natančneje določali cone njihovega delovanja. Vendar bi zaradi nekaterih posebnih lastnosti, ki se kažejo v Prešernovi življenjski volji do obstajanja, začeli s pregledom intelektualnih sestavin te volje in šele zatem emocionalnih in akcijskih, čeprav so vsa tri območja globoko povezana in med seboj odvisna. Razdvajamo jih sama zaradi večje razvidnosti stvari.

Biografskih vesti o Prešernovi umski zmogljivosti in njegovi intelektualni razvitosti je toliko, da jih ne kaže preverjati — od odličnih spričeval do mnogih pripovedi o njegovem izrednem spominu in umu, ki se začenjajo z ohranjeno izjavo ribniškega kaplana Humla iz l. 1810—1812: »Strašno zamerkljiv je; kar ga pobaram, vse vé...«²⁰ O njegovi intelektualni prizadevnosti nam nekaj pove tudi zapuščinski seznam pesnikove osebne knjižnice, sicer ne prvotne, temveč že zelo okrnjene, v katerem dela iz filozofije in celo matematike niso neopazna. Nekaj več pozornosti kot doslej bi morda zaslužile tudi tiste vesti, ki pričajo o neklih posebnih zmožnostih, s katerimi je opravljal svoj pravniški oz. odvetniški poklic. Ljudje so pri Prešernovem poslovanju občudovali

²⁰ N. d., zv. C, s. 25 a.

okretnost in zanesljivost, še posebej pa spretnost in jasnost njegovega besednega formuliranja, torej veliko intelektualno prisebnost v obyladovanju življenjskih nasprotij ter sporov.²¹ Med njegovimi domačimi ljudmi se je ohranilo celo izročilo, da nikoli »nobene pravde izgubil ni«. ²² V policijskem poročilu, ki ga je o njem leta 1844 napisal dr. Uhrer, prav tako beremo oznako, ki daje opazno priznanje njegovim poklicnim sposobnostim (»ein tüchtiger Jurist«). Tudi o Prešernovi razumski prisebnosti pripovedujejo, da je bila močna, močna celo tedaj, ko je bil hudo bolan (jetrna ciroza) in pred smrtjo. Lenka poroča: »Jasne pameti je bil vso bolezen celo do smrti... bil je do zadnjega brihten... celo za smrti strašno brihten...«²³ Ob takih in podobnih opažanjih se ponuja vprašanje: koliko je Prešeren to svojo močno prisebnost in močno razviti intelekt organiziral v nadzor nad samim seboj, nad svojim vznemirljivim načinom doživljanja in reagiranja, koliko je z njim obvladal dezintegracijske procese znotraj lastne osebnosti? Pri razpoložljivem biografskem gradivu pa je treba to splošno operativno vprašanje znižati na nekoliko bolj zoženo in konkretno, vendar še vedno povedno mero: kakšno je bilo pri njem obvladovanje čustveno napetih, afektivnih stanj? Gradivo dopušča nekaj preverjanj prav v to smer.

Znano je, da na primer smeh oz. stopnja afekta v njem močno označuje človeka in njegov duševni ustroj. Ta zorni kot nas pri Prešernu ne pušča brez podatkov. Če pesnika najprej postavimo pod test zanimive misli, ki jo je zapisal njegov sodobnik L. Wienbarg — češ, da šele svoboda daje humor, in narobe, da je humor merilo svobode — lahko ugotovimo marsikaj.²⁴ Prešeren je bil kljub vsemu človek z veliko mero notranje svobode in zato človek z globokim smislom za humor in z občutljivo potrebo po smehu, saj je bilo tu eno izmed območij superiorne nevezanosti ali vsaj njenih trenutkov. O vsem tem ne pričajo samo nekatere pesmi, temveč tudi biografsko gradivo, ki nas tu bolj zanima. Lenka se na primer spominja, da je bil v življenju »malokdaj brez šale« in da je zelo rad »kakšno špasno rekel«. ²⁵ Strica Jakoba, duhovnika na Smarni gori je prav zato tako »strašno rad imel, ker so bili vesel mož«,

²¹ Zupan, *Kako Lenka*, s. 18, 44, 45.

²² Zupan, *Črtice*, zv. C, s. 61 a. Značilna je zgodba, ki se je Lenka spominja iz poznejših, kranjskih let. Dva moža sta prišla s »pravdo« k Prešernu. Ta je nekoliko pil in ju je hotel odsloviti. Vendar sta preudarila takole: »Nič ne hodi, on bo pijan bolje naredil kot kakšen drug trezen.« (*Črtice*, zv. C, s. 32 a).

²³ Zupan, *Kako Lenka*, s. 40; *Črtice*, zv. C, 27 a, 49 a.

²⁴ L. Wienbarg, *Aesthetische Feldzüge*, Hamburg 1834, s. 302—03.

²⁵ Zupan, *Kako Lenka*, s. 39; *Črtice*, zv. C 50.

ki »so se prav radi smejali.«²⁶ Gostilničarka Ivana Zadnikar-Wohlmutova se je pesnika spominjala predvsem s te hudomušno šaljive strani in je njegove oči opisala takole: »Tako je gledal, kakor da bi bilo vedno na sméh.«²⁷ In iz mnogih ohranjenih anekdot je dovolj znano, kako rad je poveseľjačil in si privoščil šaljive domislice nad drugimi in samim seboj. Nekatera njegova pustovanja niso bila ravno skromna in sestra Lenka si jih je dobro zapomnila.²⁸ Pripoveduje tudi, da ga celo v najhujših dneh šaljivost ni minila in kako je s šalo »časih svojo hudo bolezen prezrl.«²⁹ Toda zanimiva je neka podrobnost, ki večkrat spremlja poročila o tej strani pesnikove narave. Gre za opazanja, ki povedo, da Prešernov smeh navzven ni bil močan, glasen ali celo hrupen, temveč udržan, tako da je bil za preprostejšega opazovalca včasih komaj viden. To bi se dalo razbrati tudi iz naslednjega Lenkinega opisa Prešernovega obnašanja v veseli družbi: »Doktor je pa veliko govoril, če je bila družba po tem. Smejale se je malo. Je le raje druge zabaval (unterholtal). Za tisto je on bil — če tudi se ni prav rad smejal. V veseli družbi je rad ostal, če tudi ni bil posebno vesel človek. V taki družbi je povedal eno ali drugo. Sicer pa tudi v družbah ni bil glasan. Prav zares vesel po moji sodbi Frencè ni bil nikoli.«³⁰ In kranjski krojač Miha Pučnik se je pesnika spominjal takole: »Smejale se je le redkokrat, kakor se smejaajo ljudje — le z ustmi se je smejal.«³¹

Vse to bi kazalo k domnevi, da je Prešeren svojo radoživost in tako najbrž tudi druge afekte izražal z zadržanostjo, nekako nadzirano.

Seveda spadajo vedra razpoloženja med tista, ki jih človek lažje prestreže v zadržane meje. Teže je obvladati duševno ali telesno bolečino. Toda biografskih podatkov, ki kažejo, da si je Prešeren prav tu prizadeval uveljaviti moč nadziranja nad sabo, je veliko. Ernestina piše: »Bil je izmed onih globokih, strastnih narav, ki ne iztresejo svojega srda, ampak na tihem kuhajo jezo in žolč, ne da bi njih obližje kaj vedelo o tem.«³² S tem si je deloma pojasnjevala tudi njegovo nespeč-

²⁶ Zupan, *Kako Lenka*, s. 23.

²⁷ *N. d.*, s. 47.

²⁸ Tako pripoveduje, kako si je nekoč za pustovanje (za »maškare«) oskrbel obleko v ljubljanskem gledališču, ali kako je bil tudi v Celovcu 1832 v predpustnem času »na vseh unterholtungah« in je kar »300 forintov ponudil«, seveda stričevih. (Zupan, *Črtice*, zv. C, s. 21, 45 a.)

²⁹ Zupan, *Kako Lenka*, s. 38.

³⁰ *N. d.*, s. 23.

³¹ *N. d.*, s. 47; prim. *Črtice*, zv. A, s. 39. Ana Jelovškova se je morala Prešernu na ljubo, tako pripoveduje Ernestina, odpovedati neki prijateljici, ki se je vedno smejala. Prešeren je Ani takrat rekel, da »kdor se vedno smeje, je norec« (Jelovškova, s. 21).

³² Jelovškova, s. 9.

nost. Prešernov napor, da bi z razumom obrzdal notranje pretrese, pa nam nazorno pokaže tole Ernestinino podrobno opažanje: »Kadar se mu je tresla spodnja ustnica, se je vedelo, da je razburjen; kajti nikdar ni izgubil treznega preudarka.«³³ S tem bi se ujemala še vrsta drugih poročil, ki kažejo, da je kljub veliki občutljivosti in spremenljivosti razpoloženj dajal videz obvladanega, »resnega in modrega značaja«, kot pravi Ernestina.³⁴ Podobno lahko ugotovimo ob Zupanovem gradivu. Ko Lenka pripoveduje, kako hudo je bilo Prešernu ob smrti brata Jožeta, ki je umrl leta 1818 v Ljubljani kot petnajstletni dijak (»najlepši študent« šole), se natanko spominja njegove zmožnosti samoobvladavanja in svojo pripoved končuje: »...má sati pa se je Francè znal...«³⁵ Sem se dá do neke mere vključiti tudi Lenkina vest o Prešernovem načinu govorjenja, ki da je bilo zelo »zastopno«, niti prehitro (kot pri bratu Juriju) niti prepočasno, temveč da je govoril »srednje počasi« in z »lepo štimo«; »... le kadar je kaj posebno pripovedoval, imel je metalnast zvoneč glas.«³⁶ Zbranost in urejenost razkriva navsezadnje tudi njegova pisava, čeprav je močno podrejena poklicu, namenu in dobi, tako da za naša iskanja nima posebnega pomena.

Za napor in moč Prešernovega obvladovanja lastne bolečine je še posebej značilno njegovo vedénje med boleznijo, o čemer imamo več poročil. Ernestina pripoveduje: »Moja mati ga je poznala trinajst let, in ga ni čula nikdar tožiti o telesnih bolečinah. Samo enkrat je dejal, naj položi dlan na njegovo glavo, da vidi, kako mu v njej besni in razsaja.«³⁷ In Lenka se spominja: »Tožil nič ni v bolezni, kot je Katra rekla. Je koj dovolj potrpeč. — Tudi jaz ne ene take tožbe nisem slišala iz njegovih ust, ko sem v Kranju pri njem bila. Zdel se mi je pa kot mučenik. — Neko jutro še pred svojim godom je rekel Katri: „Nocoj sta se bolezen in pa natura tako vojskovali, da mi, rajtam, takrat ne bo hujše, ko bom vmrl.“ Ležala je tisto noč Katra v njegovi sobi. Pa je vso noč ni nič klical v pomoč.«³⁸ »V bolezni pa ni bil cagov,« pripoveduje na drugem mestu.³⁹ Vendar pa ji hkrati prihajajo v spomin

³³ *N. d.*, s. 5.

³⁴ *N. d.*, s. 114. Tudi Lenka pripoveduje: »... držal se je bolj resnično (= resno)«. (Zupan, *Črtice*, zv. B, s. 1 a.)

³⁵ Zupan, *Črtice*, zv. C, s. 3.

³⁶ *N. d.*, zv. A, s. 33.

³⁷ Jelovškova, s. 112.

³⁸ Zupan, *Kako Lenka*, s. 38.

³⁹ Zupan, *Črtice*, zv. A, s. 34.

tudi drugačna, nasprotna, čisto depresivna stanja, ko je bil »ves cagov« in »ubit«, ⁴⁰

Iz vsega navedenega se dá sklepati, da je Prešeren z močjo razuma in volje nadziral ali vsaj poskušal nadzirati svoja intenzivnejša notranja stanja, svoje radožive in depresivne afekte, svoj notranji »pekel in nebo«, če si izposodimo njegovo pesniško formulacijo, in jih poskušal ujeti v obvladano mero.

Če je Prešernu uspelo razumno obvladati stanja v samem sebi, mu je uspelo tudi lastna dejanja uravnavati po smotrni volji razuma. To logiko preverjanja kaže uporabiti pri opazovanju njegovih dejanj oz. njegove akcijske volje, čeprav s pridržki, saj je marsikdaj očitno, da med notranjimi stanji in zunanji dejanji ne obstaja vedno »konvergenca struktur« in da marsikatera ravnanja ali odločitve niso »isto-smerna« z njegovimi resničnimi razpoloženji. Toda pustimo taka odstopanja za zdaj ob strani. Na voljo je razmeroma dosti biografskega gradiva, ki v Prešernovem obnašanju in delovanju razkriva precej nadzirano smotrnost in v njej svojevrstno strogost. Tako je na primer že v njegovih študentskih letih opazno, da se je zelo bal izgubljati čas in da je z velikim odporom sprejemal opravila, ki so bila zunaj njegovih smotrno naravnanih delovnih načrtov. Inštruktorsko službovanje v Klinikowströmovem zavodu na Dunaju se mu je upiralo med drugim tudi zato, ker je preveč »samega sebe mudil« z opravili, ki so bila zunaj njegove glavne delovne smeri. ⁴¹ Mnogo bolj je bil zadovoljen s poučevanjem sina moravskega grofa Dubskega, in sicer zato, ker ga »uk z njim« (tudi juristom), kot je pozneje pripovedoval, »ni nič mudil« in je lahko hkrati zase študiral. ⁴² Tudi svoj sklep, da ne bo opustil študija prava na Dunaju in se preselil v ljubljansko teologijo, je leta 1824 pred starši utemeljeval s smotrnostjo svojega početja in znotraj te kar dvakrat z razlogi »izgubljenega časa«. ⁴³ Na tem mestu ni brez pomena podatek, da je na pravni fakulteti vse izpite opravil v prvem možnem roku in z odliko. Njegova gospodarnost s časom je bila precej drugačna kot gospodarnost z denarjem, saj se Lenka pogostoma pritožuje, kako

⁴⁰ *N. d.*, zv. A, s. 35; zv. C, s. 49 a. Lenka pripoveduje Zupanu: »Pomislijo naj, od 3. dec. — 8. sveč. (ko umrl) ni jedel nič; le pil limonino vodo.« (*Črtice*, zv. C, s. 38 a.) »Pri Preš. so bila jetra kakor prekuhana — ena reč ni v njem ostala (vse čez): le samo limonova voda.« (*Črtice*, zv. C, s. 25—26.)

⁴¹ Zupan, *Kako Lenka*, s. 15.

⁴² *N. d.*, s. 17.

⁴³ *Prešernovo pismo staršem 24. maja 1824*, Zbrano delo II, Ljubljana 1966, s. 167—68.

»ponúcoven« je bil in zraven vse preveč »dobrih rok«. ⁴⁴ Tudi Prešernova discipliniranost v pravniškem poklicu je bila stroga in odstopi od nje poredki vsaj v prvem desetletju službovanja. Že Lenka poroča, kako natančen in »ákleh« je bil »za svoje šrifte«, pri čemer pa ima v mislih tudi rokopise pesmi, ne le uradne spise. ⁴⁵ Ernestina pa pripoveduje: »Na tem mestu naj pripomnim, da je dr. Prešeren skrajno vestno in natančno izpolnjeval svoje stanovske dolžnosti. Točno z zadnjim udarcem ob osmih zjutraj je že sedel pri svoji mizi, ravno tako popoldne ob treh; če pa se je primerilo, da je prišel prekasno, delal je toliko časa čez uro. Nekoč je potožil nekemu znancu, kako malo ceni dr. Crobath njegove zasluge. Vsak odvetnik, ki ima posla s kmeti, ve, koliko truda in železnega potrpljenja je treba, da se tem ljudem kaj dopove. Dr. Crobath ni bil po obedu za nobeno rabo več, ker se ni streznil do drugega jutra. Moral se je torej dr. Prešeren ubijati s kmeti ter jim razkladati stvari, katerih niso mogli ali hoteli umeti. In kadar je bil že ves hripav, prekinil ga je njegov šef: 'Pojdi, pojdi, nikar ne čenčaj toliko!' 'Sedaj pa imam!' pristavil je bridko. In pomisliti je treba, da je dr. Prešeren prenašal to življenje celih trinajst let...« ⁴⁶ Prešernova službena vestnost včasih naravnost preseneča. ⁴⁷ Pri tako občutljivi in čustveno nestalni naravi pa preseneča še neka lastnost, ki bi bila lahko znamenje močne ali urejene volje: to je njegova nepopustljiva doslednost. Lenka se je spominjala na zelo konkreten in preprost način: »Kar je doktor enkrat rekel, od tega ni jenjal. V sklepkih je bil nepremakljiv. Nič več se mu ni smelo reči.« ⁴⁸ Podobno je pripovedoval njegov predstojnik, odvetnik Blaž Crobath Ani Jelovškovi: »Zanesite se torej na njegove besede kakor na evangelij. Ne kot njegov prijatelj, ampak kot mož vam pravim, dr. Prešeren je poštenjak, ki še nikdar ni prelomil svoje besede. Če je rekel:

⁴⁴ Zupan, *Črtice*, zv. C, 47 a, 60, 60 a, 45 a; *Kako Lenka*, s. 17, 20, 27, 29, 50

⁴⁵ Zupan, *Črtice*, zv. C, 27 a.

⁴⁶ Jelovškova, s. 19.

⁴⁷ Kako daleč je mogel iti v svoji službeni vestnosti, kaže naslednji dogodek iz Ernestininih spominov: »Prišlo je leto 1845... Bilo je sredi poletja, ko se je Prešeren ob šestih zvečer zgrudil nezavesten pred pisarno. Dr. Crobath je imel tedaj svoj urad v Slonovih (Prešernovih ulicah), v Lukmanovi hiši, tam, kjer stoji sedaj pošta. Prenesli so ga v sobo ter mu puščali; ko mu je odleglo, peljali so ga domov. Vendar pa se je čudovito naglo razširila po mestu govorica, da je dr. Prešerna zadela kap, in da najbrže ne okreva nikdar več. Se tisti večer je poslal neki Prešernov prijatelj svojo ženo moji materi, ki je bila že blizu poroda, »previdno« povedat pretresljivo novico. ... Drugo jutro ga je obiskala na vse zgodaj. Bala se je, da je mrtvouden, z veseljem pa je videla, da je pri popolni zavesti. Da bi jo pomiril, je celo vstal ter šel parkrat po sobi semtertja. Tudi v pisarno je šel še isti dan, »ker se plača vendar ne more vleči zastoj!« (Jelovškova, s. 49.)

⁴⁸ Zupan, *Kako Lenka*, s. 44.

da, drži kot pribito; če je dejal: ne, ga tudi nihče ne pregovori.«⁴⁹ Podobno je na podlagi svojih izkušenj pripovedovala Ana Jelovškova svoji hčeri: »Moja mati, ki ga je poznala trinajst let... je dejala, da ga ne bi ne prošnja ne vsa zgovornost pripravila do tega, da bi spremenil ali predruščil storjeni sklep.«⁵⁰ Bil je človek, ki »se ne da odvrniti od stvari, o kateri je bil prepričan, da je potrebna.«⁵¹ Tudi če take in podobne reči prebiramo previdno — v njih so tu pa tam odtenki idealiziranja Prešernove osebnosti, drugje pa spet opozorila na preprosto človeško trmo, ki ni vedno znamenje notranje moči — ne moremo prezreti naporov, da bi obvladal razpuščajoče težnje znotraj in zunaj sebe in lastnim dejanjem dal dosledno smer. To bi se dalo razbrati tudi iz Lenkinih pogostnih trditev, kako zelo pravičen je bil v svojem ravnanju.⁵²

Med življenjepisnim gradivom naletimo na celo vrsto vesti, da je v Prešernovem čutenju, mišljenju in obnašanju obstajala še ena lastnost, ki se je upirala dezintegracijskim težnjam in na poseben način branila integriteto njegove osebnosti. To je bila njegova samozavest. Ta lastnost je v pesniškem delu in v literarnih bojih vidna mnogokrat in že na prvi pogled. O njej pa nam še bolj neposredno pričajo spomini sodobnikov. Zdi se, da je že v zelo mladih letih včasih pokazal neko superiorno samozavest nad svojo okolico. Lenka pripoveduje: »Mater in očeta je raj imel v časti, nas (sestre) ne... zdele smo se mu preneumne.«⁵³ In Ernestina trdi: »Prešeren je bil od narave ponosen... Prešeren je bil samozavesten.«⁵⁴ Tudi njegova odločitev za posvetni poklic ni bila brez zveze s to lastnostjo. Materi je rekel: »Če hočete, da bo Jurij duhoven, naj nikar ne uči v gosposkih hišah. Meni so rekli pri Pagliaruzziju: 'Oni naj gredo na Dunaj; drugi — ki imajo slabo glavo — naj gredo v lemenat.'«⁵⁵ Zelo nedvoumne so tudi naslednje Lenkine oznake: »Nase je držal, ker je svoje zmožnosti dobro poznal... Vselej je hodil naravnost; za hrbtnom nikoli.«⁵⁶ O njegovi kljubovalni samozvesti priča več anekdot. Med najizrazitejše spada zgodba iz sedme šole (1819/20). Ko iz vedenja ni dobil odlične ocene, se je pritožil staremu stricu Jožefu. Ta je stopil v šolo in povprašal, kaj je narobe. Pro-

⁴⁹ Jelovškova, s. 43; prim. še s. 39, 73.

⁵⁰ N. d., s. 124.

⁵¹ N. d., s. 73.

⁵² Zupan, *Črtice*, zv. C, s. 77 a; 71: »Pravica... zvezda — vodnica v Prešernovem življenju.« To Lenka ponavlja.

⁵³ N. d., zv. A, s. 6.

⁵⁴ Jelovškova, s. 72.

⁵⁵ Zupan, *Črtice*, zv. C, s. 120 a.

⁵⁶ Zupan, *Kako Lenka*, s. 30, 45.

fesor mu je odgovoril: »Nič, le samo klobuk malo bolj pokoncu nosi.«⁵⁷ Podatek ni naključen. Profesor verouka Jožef Dagarin je imel v svojem katalogu poleg Prešernovega imena pripis: »stolz«.⁵⁸ Zelo značilno je tudi Gollmayerjevo poročilo o Prešernovem dokončnem konfliktu v Klinkowströmovem zavodu na Dunaju, v pismu Čopu 15. jan. 1824: »Kar me je že dolgo skrbelo, se je res zgodilo: Prešerna ni več pri Klinkowströmu, že dolgo so bili njuni odnosi napeti. Prešeren je preveč svoboden in pokončen, da bi v tej hiši lahko obstal, zakaj tu je prav tako kot v kakšnem (teološkem) seminarju; kdor zna bolj hinavčiti, bolje mu je.«⁵⁹ Tudi Lenkina pripoved o tem, kako odrezavo je nastopil pred svojim predstojnikom v Klinkowströmovem zavodu, ko je prišlo do spora in se je odločil zapustiti razmeroma dobro plačano inštruktorsko mesto, nam pove nekaj podobnega.⁶⁰ Na tem mestu ni mogoče spregledati vsaj še enega dokumenta, ki pa ni več samo anekdotične narave, temveč kaže Prešerna v položaju globoke in razmeroma usodne življenjske odločitve. Gre za njegovo že omenjeno pismo staršem z Dunaja dne 24. maja 1824, v katerem dokončno zavrača njihove načrte, naj bi se vrnil v ljubljansko teologijo, in jim sporoča, da se je kljub nekaterim hudim izkušnjam odločil vztrajati na svoji sicer težki poti: »Ja ke bi bil od konca to vedil kar zdej vem, to skusil kar sim zdej skusil, toko bi jest gvišno na bil vidil Duneja; al zdej je prepozno... Sramota, zgubljeni čas, zgubljeni perjatli, nova zamera mi branjo v Teologio nazaj jiti, in jest Vam odkritoserčno povem, de sim terdno sklenil velike težave raj prestati, in vsako reč pred skusiti, koker ta stan, v kterga sim se podal zapustiti...«⁶⁰ Njegov prvi argument je misel na osramotitev. Koliko občutljivega ponosa in ponosnega vztrajanja je med vrsticami tega odgovora staršem, ki je hkrati tudi prvi, najzgodnejši dokument z izpovedjo njegovega življenjskega nazora. Toda da naša predstava le ne bo preveč enostranska, naj takoj opozorimo na vest o nekem drugem njegovem ravnanju, ki se je v podobnem življenjskem položaju obračalo prav v nasprotno, resignativno smer. Iz posameznih Lenkinih pripovedi pa tudi iz konteksta omenjenega pisma se da razbrati naslednje: Prešeren je po prvem letu dunajskih študij (1821–22), ki je bilo zanj tudi z gmotne strani najbolj kritično, že obupaval in v sebi »scagal«, hotel pustiti »dohtarijo«, pisal stricu Jožefu pismo, na podlagi katerega je ta začel

⁵⁷ N. d., s. 12.

⁵⁸ SBL II, 8. zv., Ljubljana 1952, s. 518.

^{59a} L. Pintar, Prešeren v šolah, LZ 1902, s. 633.

⁵⁹ Zupan, Kako Lenka, s. 15.

⁶⁰ Prešernovo pismo staršem 24. maja 1824, n. d., s. 167.

pri ljubljanskem škofu pripravljati vse potrebno, da bi ga sprejeli v semenišče, in to uspešno uredil, nakar se je Prešeren premislil.⁶¹

Uporni ponos pa je v poznejšem življenju pokazal še neštetokrat. S kolikšno samozavestjo je na primer zbijal naduto Kopitarjevo avtoriteto v pismih prijatelju Matiju Čopu iz Celovca 1832 pa tudi v javnih satiričnih napadih nanj. In s kako odkrito, obenem pa prijateljsko jezo je grajal Čopa zaradi njegovega prespoštljivega in premalo pokončnega odnosa do dunajskega filološkega »patriarha«, ki je svojo razmeroma nasilno avtoriteto hotel uveljavljati tudi nad slovensko književnostjo, čeprav ni zmozel razumeti njenega resničnega položaja niti dojeti njenega dragocenega jezikovno razvojnega trenutka in je nanjo prenašal za slovenske razmere neustrezen Karadžićev model. Pojem »časti« je opazen pojem tudi v njegovih pesniških besedilih. In v zvezi z njim tudi pojem »narodne časti«, ki ga v nepesniški, čisto biografski obliki lahko najdemo v njegovi korespondenci. Tako na primer leta 1832 Čopu sporoča, da je med koroškimi Slovenci v Celovcu opazil več zmožnosti za odločno nastopanje zoper poskuse poniževanja s strani nemških tujcev kot med preveč strpnimi in kozmopolitskimi Ljubljancami, češ da Korošci znajo tujim bahačem (»es ist natürlich, dass Leute, die keinen eigenen Wert haben, sich durch Herabsetzung der Eingeborenen geltend

⁶¹ Odlomki iz Lenkinega pripovedovanja v *Črticah*. Zvezek B, s. 23 a: »Fronc je rekel, da le prvo leto na Dunaji se je slabše godilo mu... Prav materi je tako [Matija Golmajer] pravil, da bi nam bil ušel Franc iz 'dohtarije'; pa ga niso lahko slišali mati, ko je tako pravil: 'En čas ga nič med nas ni bilo, ko je tako tuhtal, da bo šel; potlej smo pa šli nadenj in smo menili, kaj je to'. Stari stric Jožef so šli k Wolfu [škofu] prosit, naj ga sprejme Fronca, jurista iz 2. leta. Wolf so rekli, kar pride naj'... 1 leto mu bo zarajtano; eno leto bo pa zgubil... Potlej je pa že pisal, da bo prišel nazaj v lemenat: so mu ubranili Golmajer, pa eni drugi študentje še.« Ali v zv. B, s. 10: »... pisal on ni rad... Saj na strica je pisal tudi, ko je rajtal, da bo prišel nazaj v teologijo.« Prim. tudi Prešernovo pismo staršem 24. maja 1824: »... in ker sim od konca perviga leta že skori v serci sklenil, je že tovaršam pravil, de bom nazaj šu, je na enkrat štiftenga peršla, sim berš dobro službo dobil, in vse se je toko naključilo, de sim druge misli ratal... zato če Vas bo kdo prašal, al rajtam kde nazaj k Teologiji jiti, mo le recite, de te misli več nimam.« In Lenka v *Črticah*, zv. C, s. 6: »Na Dunaji je pa doktor 2. leto dobil Knafflovo. Takrat se je s 500 f prav lahko na Dunaji vun prišlo, rekel France.« Prešernov načrt, da bi se vrnil v Ljubljano v teologijo, je trepa presojati predvsem s socialne in psihološke, ne pa z nazorske strani. Takrat so se mnogi odločali za semenišče tudi brez prave notranje potrebe in usmerjenosti v duhovniški poklic. Tako je storil tudi znanec Ribičeve hiše in Jurijev sošolec, poznejši revolucionar Anton Fister (1808—1881), o katerem je Lenka pripovedovala tole zgodnjo. Fister: »Bom pa šel v lemenat, ne verjamem pa na te reči prav nič. Ko bi imel denar, ne grem; ne dá mi pa tudi noben na posodo.« Nekdo drug: »Kako boš pa, ker ne verjameš?« Fister: »Bote videli, prav dobro, kot vsak vas.« (*Črtice*, zv. A, s. 39.)

zu machen suchen«) — »če že ne z jezikom, pa vsaj s pestjo zamašiti gobec.«⁶²

Med prvine, ki so ohranjale Prešernovo osebnost v notranje zbrani in pokončni držji pa sodi tudi njegovo zavestno tvorno razmerje do življenjske aktivnosti sploh. Kljub občasnim resignativnim stanjem, ki jih ni mogoče prezreti in se v poeziji pojavljajo v zelo neposrednih izjavah, je njegova volja do dejavnosti vedno živa in očitna. Tu ni mogoče navedati vseh znakov Prešernove volje do dejavnega bivanja, med katerimi je na prvem mestu nastajanje velikih umetnin v najbolj depresivnih obdobjih njegovega življenja. Biografsko razvidna in v korespondenci izpričana pa je ta pesnikova lastnost predvsem na dveh vidnejših mestih: ob njegovem razmerju do Čopa in do Vraza. Prijatelja Čopa, s katerim je v bistvenih vprašanjih umetnosti in poezije globoko soglašal, je grajal zaradi njegove premočne obrnjenosti v receptivni znanstveni študij in teoretsko mišljenje, ga leta 1832 in 1833 z drastičnimi pripombami spodbujal in naposled izzval k javnemu kritičnemu nastopu. Prijatelju Stanku Vrazu, s katerim se je v bistvenih vprašanjih slovenske literature globoko in v načelu razhajal, pa je bil pripravljen dati priznanje prav zaradi njegove aktivne vneme. Ni skrival odpora do Vrazove resignacije nad slovensko književnostjo prav takrat, ko je ta književnost doživela prvi evropski vzpon, in odpora do njegovega prestopa v ilirizem. Toda kljub vsemu temu je pri Vrazu in njegovih znal ceniti lastnost, ki je bila pravo nasprotje slovenski literarni nepodjetnosti, apatiji in »puščavi«, če je odmislił svoja dela.⁶³ Ko je v pismu Vrazu zapisal utemeljene dvome v »štajersko-hrvaško« oziroma ilirsko akcijo, pa je svoji opoziciji nazadnje dodal zelo značilen sklep: »Toda tudi napačno prizadevanje je boljše kot apatija do vsega domovinskega.«⁶⁴ Prav to pismo, pisano sredi zaskrbljenosti nad domačo slovstveno apatijo v drugi polovici 30-ih let in pod težo velike osebne osamljenosti, ko se je sam počutil kot »najomahljivejši trs v puščavi kranjske literature« (Čelakovskemu 22. avgusta 1836), ima vrsto mest, ki s poudarki povprašujejo po delovni vnemi, vztrajnosti in zdržljivosti ljudi iz bližnje Vrazove okolice. In tudi že prejšnje pismo je sklenil z besedami: »Ne zapravajte svojih talentov in ne odlašajte tega, kar lahko danes storite, na jutri.«⁶⁵ Tri leta pozneje, ko je vstopal že v zadnje in najbolj mučno obdobje svojega življenja, pa je Vrazu tudi že o sebi poročal tako kot

⁶² *Prešernovo pismo Čopu 5. febr. 1832, nem., ZD II, s. 170.*

⁶³ *Prešernovo pismo Čelakovskemu 22. avg. 1836, nem., ZD II, s. 190.*

⁶⁴ *Prešernovo pismo Vrazu 5. jul. 1837, nem., ZD II, s. 197.*

⁶⁵ *Prešernovo pismo Vrazu med 15. majem in 10. jun. 1937, nem., ZD II, s. 196.*

nekoč o svojem apatičnem okolju: »Moje ime je v slovenskem svetu izzvenelo. Delam 7 ur pri gospodu dr. Crobathu, da lahko 2 uri pri stari Metki — pijem.«⁶⁶ Besede so obdane z grenkobo nekoga, ki svoj položaj še vedno presoja z merilom človekove tvornosti in dejavnosti. Bilo je eno izmed temeljnih meril njegove vesti in zavesti tudi še v času, ko temu merilu sam ni bil več kos.

Na dnu Prešernove osebnosti je — ne glede na močno spremenljiva razpoloženja — v resnici do zadnjega delovala močna volja do življenja. Značilen je dogodek iz njegovega zadnjega obdobja, ko je bil že hudo bolan in pred koncem. Nekdo ga je takrat vprašal: »Ali bi radi ozdraveli?« Odgovoril je: »Kdo raje kot jaz!«⁶⁷ Delal in narekoval je še v postelji, delal do zadnjega, »noč in dan« kot poroča Ernestina, in pričakoval zdravlja, ko so zdravniki že obupali.⁶⁸ Še zadnji dan je upal, da ozdravi, pripoveduje Ernestina.⁶⁹

Navedena opažanja zadoščajo za sklep, da so v Prešernovi osebnosti izrazito in do skrajnih leg delovale obojne nasprotujoče si lastnosti, dezintegracijske in integracijske. Prikaz Prešernove osebnosti, ki ne bi upošteval prisotnosti in dialektične povezanosti obojih lastnosti, bi bil enostranski, zgrešil bi njeno globljo zakonitost in temeljno, strukturno funkcioniranje. Povedano bolj enostavno: Prešeren je bil človek dvoma, obupa in resignacije, hkrati pa tudi človek vere, upa in vztrajanja. Odprt je bil v eno in drugo smer, tudi v njune skrajnosti, vendar najbrž nikdar brez protisunkov z nasprotne strani. Samo opisna biografija nam s svojimi ohranjenimi podatki lahko pove, kako je pesnik ravnal ob posameznem življenjskem dogodku ali primeru, in pripoveduje nam, da je ravnal zdaj v eno, drugič v drugo in včasih v obojno smer. Toda opazovanja teh njegovih znanih pa tudi drugih, samo fragmentarno znanih ali celo neznanih ravnanj bo popolnejše in v splošnem pravilnejše, če bo upoštevalo tudi njihovo notranjo dialektiko, izhajajočo iz temeljnega ustroja pesnikove osebnosti. Čeprav je, kot rečeno, možnost variabilnega, nepredvidenega, naključnega in »napačnega« na področju biografije mnogo večja kot na področju napisanega, izdelanega literarnega teksta.

Naše ugotavljanje, opazovanje in razporejanje bistvenih prvin Prešernove osebnosti je bilo sinhronično, postavljeno na raven njihovega vzporednega obstajanja in sočasnega medsebojnega delovanja, narav-

⁶⁶ *Prešernovo pismo Vrazu 29. jul. 1843*, nem., ZD II, s. 205.

⁶⁷ Zupan, *Kako Lenka*, s. 36.

⁶⁸ Jelovškova, s. 56.

⁶⁹ *N. d.*, s. 120.

nanega v sistem. Tako smo ravnali zato, ker nas je zanimalo predvsem tisto, kar se pri Prešernu ponavlja, kar je pri njem trajno, po svojem načinu delovanja zakonito in predstavlja tako rekoč konstantni temeljni ustroj njegove osebnosti. Ta pogled pa v ničemer ne omejuje onega drugega, diahroničnega ali genetično razvojnega pogleda na pesnikovo življenje in osebnost. Že pri utemeljiteljih strukturalizma, ki so seveda vedno postavljali preučevanje »sistema« ali »strukture« pred preučevanje »geneze«, se je včasih pojavljal dvom v zadostnost ali popolnost sinhroničnega aspekta. Zelo značilen je v tem pogledu Jakobsonov implicitni relativizem, zapisan v naslednji formulaciji: »Strukturalna lingvistika in kvantna mehanika pridobita v morfičnem determinizmu tisto, kar izgubita v temporalnem determinizmu.« (»Both structural linguistics and quantum mechanics gain in morphic determinism what they lose in temporal determinism.«)⁷⁰ V skladu s tem je tudi njegova odprta povezava »sinhronične poetike« s »historično poetiko«, pri čemer slednjo označuje celo kot »superstrukturo«.⁷¹ Prav tako Gérard Genette prihaja do trditve, da »proučevanje sistema ne izključuje proučevanja geneze«.⁷² Samoumevno je, da so zunanje in notranje življenjske okoliščine odločale pri tem, katere od navedenih pesnikovih lastnosti so prišle v ospredje in katere so se pomaknile v ozadje pa tudi kako se je raznihalo njihovo notranje razmerje. Ustroj, kakršen se nam je odkril, je razvijala in dokončno razvila samo pesnikova osebna življenjska izkušnja v danem času in danem družbenem prostoru. »Zgodovina« in »ustroj« pesnikove osebnosti se ne izključujeta, temveč dialektično dopolnjujeta in samo dokler sta ločeni, sta vsaka zase pomanjkljivi. Ena lahko razbline osebnost v množico zaporednih biografskih dejstev in ta množica dejstev je tem manj povedna, čim bolj je neskončna in v svoji izčrpnosti popolna; druga lahko reducira osebnost v shematično formulo in čim bolj je ta formula čista, se pravi matematično popolna, tem več ima priložnosti, da prezre tudi bistvena biografska dejstva. Skratka, »zgodovina« in »ustroj«, »geneza« in »struktura« pesnikove osebnosti se ne izključujeta, edino smiselno in tvorno razmerje med njima je medsebojno preverjanje in dialektično dopolnjevanje. Njune zveze so prav take, kot so zveze med zunanjo pojavno mnogoterostjo in notranjim »sistemom« slehernega življenjskega procesa. Kot sta na drevesnem listu

⁷⁰ R. Jakobson, *Typological studies and their contribution to historical comparative linguistics* (1957), v knj. R. Jakobson, *Selected Writings I*, 1962, s. 527.

⁷¹ R. Jakobson, *Linguistik und Poetik* (1960), v knj. *Strukturalismus in der Literaturwissenschaft*, Köln 1972, s. 120.

⁷² Genette, n. d., s. 156.

razvidna njegova »zgodovina« in »ustroj« hkrati, če si pomagamo z Lévi-Straussovo prisposodobom, ki jo je uporabil pri obravnavi mitov, tako ju lahko razberemo tudi v človekovi osebnosti.

Če vse to upoštevamo, je razumljivo, da tudi naša redukcija biografije v njen notranji ustroj pušča ob strani vrsto izpričanih življenjskih dejstev, ki štrle mimo »sistema« v območje mnogih naključnih ali nejasnih pojavov. Torej je tudi ta ustroj treba jemati kot sistem, ki ni zaprt in dokončen, temveč odprt, gibljiv in relativen, čeprav sredi množice dejstev strogo urejevalen in jasno poveden. Poleg tega je treba računati s preprosto resnico, da ima tudi ta »sistem« svojo zgodovino in da ni enako »veljaven« za vsa obdobja pesnikovega življenja. Iz tega zornega kota sta najbolj problematični dve obdobji, začetno in končno, torej obdobje »formiranja« in »deformiranja« osebnosti, ko moramo računati z najbolj daljnosežnimi modifikacijami opisanega stanja. Gradivo, na katerem temelji naš dosedanji zaris, je pretežno iz vmesne »zrele« dobe, čeprav ne samo iz nje. Postavljanje strogih časovnih meja med obdobji bi bilo težko in vsiljivo početje. Vendar se v razpoložljivem biografskem gradivu nekatere orientacijske točke ponujajo same po sebi. Za spodnjo točko bi lahko veljalo leto 1824, ko imamo s pismom staršem prvič izpričano celovito pa tudi že zelo izrazito čustveno ter miselno reagiranje Prešernove osebnosti v izpostavljenem in usodnem življenjskem položaju. Za zgornjo točko pa bi morda lahko izbrali leto 1845, ko se začenjajo že precej očitno pojavljati krizni znaki. V Ernestininih spominih najdemo tole mesto: »Dne 18. septembra (1845) je bil rojen moj brat France. Bil je tretji in zadnji otrok moje matere z dr. Prešernom. Moj oče je moral biti tedaj v hudih denarnih stiskah, kajti prišel ni pogledat svojega sina, dasiravno ga je moja mati obvestila o tem dogodku po svoji materi. In to dete, čigar rojstvo bi jo bilo skoro stalo življenje, ta deček ji je bil najdražji na svetu. Kako vesel bi ga bil moral biti oče, ker se mu je bila izpolnila najiskrenejša želja; in sedaj ga niti blizu ni!... Tretji dan po rojstvu je dala dečka oni dojilki v rejo, pri kateri sem že jaz bila. Kdo bi torej zameril ubogi ženski, da je od njega zanemarjena in nahujskana od nespametnih ljudi, storila veliko napako?! Ker je vedela, da ga bode to najbolj globoko ranilo, zapustila je v začetku meseca oktobra l. 1845 Ljubljano ter se napotila služiti v Trst. Pred svojim odhodom pa mu je pisala pismo (in v tem je bila prava mojsterica) polno najtrpkejših očitanj, ter mu tudi naznanila uro, kdaj se odpelje. In ravno ko je hotela sesti na poštni voz, ga je zagledala priti iz gostilne 'pri Maliču', bledega in opotekajočega se.

Bil je — pijan! Takšnega ga je videla prvič, odkar sta se poznala. In odpeljala se je brez slovesa.⁷³ Čeprav gre za dogodek, ob katerem je treba računati s precejšnjo subjektivnostjo spominjanja, tako Aninega kot Ernestininega, bi bilo težko dvomiti nad nekaterimi očitnimi pojavi globlje krize, ki je postopoma zavzemala pesnikovo osebnost. Posebno še, če jih povežemo z Ernestinino vestjo o prvih nevarnejših pojavih njegove bolezni istega leta, ko se je nekega dne sredi poletja »zgrudil nezavesten pred pisarno dr. Crobatha«, ali z že navedenimi resignativnimi pesnikovimi izjavami o samem sebi v pismu Vrazu dne 29. julija 1843: »Delam 7 ur pri gospodu dr. Crobathu, da lahko 2 uri pri stari Metki — pijem.«⁷⁴ In tudi Lenka poroča, kako v svojih kranjskih letih (1846—1849) »ni bil več prav trden«.⁷⁵ Tomo Zupan na podlagi njenih podrobnejših pripovedi sklepa še nekoliko dlje in trdi, da je bil Prešeren v kranjskem obdobju bolan in »duševno upognjen«, septembra 1848 pa »že spremenjen, ubit na duši«.⁷⁶ Naš zaris ustroja Prešernove osebnosti velja torej predvsem za obdobje od leta 1824, ko je njegova osebnost v vseh bistvenih globinskih lastnostih že dokončno formirana, in nekako do leta 1845, ko se začenjajo kazati znamenja njenega razpuščanja. Obdobje 1824 do 1845 pa se hkrati precej natančno pokriva z obdobjem njegovega celotnega pomembnejšega in znanega pesništva. To pomeni, da trdnjša pojasnjevalna razmerja med osebnostjo in poezijo lahko vzpostavljamo samo v mejah teh dveh osrednjih desetletij Prešernovega življenja, medtem ko sta obe zunanji obdobji, začetno in končno, iz tega zornega kota manj pomembni. Samoumevno pa je, da je opisani ustroj osebnosti deloval tudi že pred letom 1824 in po letu 1845, dokazno gradivo zanj smo našli tudi v teh dveh razdobjih. Predvidevati je treba, da so omenjene lastnosti v Prešernovi »mladosti« delovale drugače kot v »starosti«, v prvi fazi verjetno bolj v smer osebnostne integracije, v zadnji v smer notranje dezintegracije.⁷⁷ Najbolj izrazito in »pravilno« delovanje omenjenega ustroja se gotovo ujema z osrednjim, zrelim ustvarjalnim obdobjem 1824—1845.

Tak bi bil poskus sinhroničnega orisa Prešernove osebnosti, dopolnjen s splošnim diahroničnim zarisom, ustroj postavljen v svojo zgodovino.

⁷³ Jelovškova, s. 50—51.

⁷⁴ N. d., s. 49.

⁷⁵ Zupan, *Kako Lenka*, s. 29.

⁷⁶ Zupan, *Črtice*, zv. C, s. 24 a, 48 a.

⁷⁷ Lenka na primer večkrat poudarja, ko govori o njegovih poznejših letih, da je bil v mlajših bolj »vesele narave« (*Črtice*, zv. A, II; zv. C, s. 50 a).

Strukturalno oznako Prešernove osebnosti pa je smiselno in potrebno preverjati tudi v sociološko genetično smer. Tej je slovenska literarna zgodovina posvetila razmeroma mnogo opisne pozornosti. Vendar ob množici gradiva in zanimivih sodb še vedno pogrešamo sistemsko strožje in obenem stvarne, nemitizirane sociološke oznake Prešernovega življenja. Iz pesnikove socialne usode in iz družbenopolitičnih razmer njegovega časa bi tu odbral predvsem pojave, ki izrazito in bistveno pojasnjujejo njegovo človeško naravo.

Vrba, kjer se je pesnik rodil 3. decembra 1800 in v kateri je Prešernov rod izpričan od prve polovice 17. stoletja naprej, je bila razmeroma premožna vasica, kot ugotavlja Alfonz Gspan.⁷⁸ Ribičevina, domačija pesnikovih staršev, je bila srednja kmetija z okoli 12 hektarov zemlje, po gospodarski moči tretja v vasi. Dolgo nazaj je bila podložna begunjski graščini, nakar se je — verjetno prav v času, ko je na njej gospodaril pesnikov oče — osamosvojila. O Prešernovem očetu, ki je bil poleg kmetovalca tudi dober sadjar in prevoznik, poroča rodoslovec Gspan naslednje: »Menda je prav on s podporo ali posojilom sorodnikov duhovnikov plačal predpisane dajatve, da je postala njegova kmetija kupna. Tudi od tlake se je najbrž odkupil.«⁷⁹ Ta prehod zakupne kmetije v kupno vsekakor priča o gospodarni podjetnosti in neki trdnosti Prešernovega doma. Tomo Zupan je ohranil sporočilo pesnikove sestre, ki pravi, da so imeli doma vedno dobro kmečko hrano in da jim »kruha ni manjkalo nikoli«, kar je za tiste čase opazno znamenje trdnosti.⁸⁰ In da so leta 1817, ko je bila lakota, pomagali drugim vaščanom. V družini lahko ugotovimo tudi precej izrazite in v rodu utrjene težnje po socialni osamosvojitvi moških in njihovem prehodu v izobraženski, predvsem duhovniški poklic. Značilno je, da so vsi trije Ribičevi fantje — France, Jurij in Jože — šli študirat. Pri tem je morala biti precej prizadevna in stremljiva mati Mina, ki se je tudi sama

⁷⁸ Alfonz Gspan, *Prešeren*, SBL II, zv. 8, Ljubljana 1952, s. 500. Tudi pri nadaljnjih navedbah se ponekod opiram na Gspanovo obsežno rodoslovno raziskavo, ki v marsičem dopolnjuje Zupanova in Kidričeva dognanja. Na Zupanovo vprašanje, koliko »kmetov« in koliko »kajž« je imela Vrba, je Lenka odgovorila: »16 kmetov in 2 po poli in 1 kajža ... torej, kar hiš v Vrbi, je skoraj vse kmet ... vseh hiš v Vrbi je 19.« (*Črtice*, zv. B, s. 15 a.) Zanimiv je tudi Lenkin podatek, da v Vrbi takrat ni bilo niti enega pijanca in le »redke je bil pijan človek, pa le od vina pijan — od žganja pijan ni bil nikdo«. (*Črtice*, zv. C, s. 103 a.) Pri tem navaja izrek: »Gorenci so brali — Dolenci so pa pili!«

⁷⁹ SBL II, 8. zv., s. 511.

⁸⁰ Zupan, *Kako Lenka*, s. 8.

eno leto šolala v Beljaku.⁸¹ Lenka tudi pripoveduje, da je bila domača hiša leta 1827, ko jo je prevzela hči Mina s priženjenim možem Jožetom Vovkom, brez dolgov. Skratka, Prešeren je izšel iz razmeroma trdne srednje kmetije, ki se je v mejah danih pravnih možnosti osamosvojila še pred zemljiško odvezo, do katere je privedla marčna revolucija l. 1848. To, za tiste čase relativno trdno socialno poreklo nam do neke mere lahko pojasnjuje Prešernovo že zgodaj opazno samozavest, stremljivost in še vrsto drugih lastnosti, ki so delovale iz nje ali ob njej in pesnikovo osebnost branile pred razkrajalnimi težnjami.

Vendar pa je to samo ena stran resničnosti. Prešernova socialna trdnost je bila močno omejena, deloma celo ogrožena in zato precej relativna. Ribičevina se je lahko osamosvojila v kupno kmetijo samo z zadolžitvami oziroma posojili sorodnikov duhovnikov. Poleg tega se je družina te domačije kmalu pomnožila na deset ljudi. Že do Prešernovega enajstega leta je število otrok naraslo na osem in rojevali so se v naglem zaporedju (Jera 1798, Katra 1799, France 1800, Jože 1803, Jurij 1805, Mina 1808, Urša 1809 in Lenka 1811). Kmetija je lahko ostajala relativno trdna samo za ceno trdega dela, računa in odpovedi, včasih tudi popolnega pomanjkanja denarja. Dovolj značilen je primer, da Prešernova mati spomladi 1818 ni mogla plačati pogreba (nekaj čez 20 forintov) za petnajstletnega sina Jožeta, ki je umrl kot ljubljanski dijak, in je morala po denar k stricu Jožefu na Dolenjsko.^{81a} Gmotno trdne ali varne poti v življenje kmetija Ribičevim otrokom ni mogla zagotoviti in njihovo usodo so določale mnoge nepredvidljive okoliščine, odvisne od sorodnikov in drugih ljudi, ustanov in naključij, ne pa le od staršev in njihovega imetja. Prehod iz kmetstva v svobodni sloj izobražencev so Prešernu samo deloma in le bolj na začetku omogočili starši. Njegov zgodnji odhod od doma k staremu stricu Jožefu Prešernu, duhovniku na Kopanju in »Aronu Ribičeve družine« — Lenka večkrat ponavlja, da se je to zgodilo že pri Francetovih sedmih letih — seveda ni imel nikakršne zveze z »uka žejo«, ampak je bil posledica čisto preračunane očetove odločitve, ki se ji tudi mati ni uprla, čeprav

⁸¹ Lenka pripoveduje: »... mati so rekli naši Mini: 'Jaz sem moje fante (France, Jurij, Joža) lože z enim prstom regirala — kot ti tvoje.'« (*Črtice*, zv. C, s. 117 a.) Zanimiva je materina izjava o Francetovem odhodu od doma, v njej se prepletata globoka ljubezen do sina, bojazen zanj, s stremljivostjo po njegovem meščanskem vzponu? »Prezgodaj sem Fronca iz rok dala; sicer bi bil pa tak kot drugi (Juri, ki ni nikamor šel — premalo se mi zdi 'galant').« (*Črtice*, zv. C, s. 118 a.) Vse kaže, da je bila ta njena prizadevnost najbolj močno obrnjena na Franceta, ki ga je imela zelo rada in mu že zgodaj prizanašala pri kmečkem delu. Lenka namreč poroča: »On ni bil prav nič kmečkega dela vaje, Jurij pa je znal vse kmetiško.« (*Črtice*, zv. B, s. 10.)

^{81a} Zupan, *Črtice*, zv. C, s. 118, 118 a.

je imela od vseh otrok, kot pravi Lenka, Franceta najraje. Pozneje je namreč oče priznal, da je Franceta bolj »po sili peljal« k stricu na Kopanj, in sicer zato, ker je imel tri sinove in ga je skrbelo, kam z njimi.⁸² Nato mu je stric pomagal naprej, najprej v ribniško šolo (1810—1812) in zatem v Ljubljano, kamor mu je pošiljal hrano, domači pa so skrbeli predvsem za obleko.⁸³ Normalno je končal v Ljubljani l. 1815 in nato vstopil v gimnazijo. V šestem razredu (1818/19) pa se je že močneje osamosvojil, predvsem z inštrukcijami. Lenka pripoveduje: »Od pete šole naprej nas skoraj nič ni koštal nobeden učenec — inštrukirali so; ne France ne Jurij nista koštala potem. Nič, nič — nič. Ko je študiral že, na Dunaji pa prav nič.«⁸⁴ Pomagale so mu tudi štipendije, licejsko je dobival od maja 1821, visokošolsko Knafljevo pa od l. 1822 naprej.⁸⁵ Poleg tega ga je stric Jožef redno ali priložnostno podpiral vse do njegovega odvetniškega in sodnega izpita leta 1832. Treba je torej upoštevati dejstvo, da vzpon iz kmetstva v razumniški oziroma meščanski sloj pri njem ni imel nikakršnega zanesljivega gmotnega zaledja in ni bil zavarovan pred porazi ali umiki, do kakršnega je že skorajda prišlo leta 1822, ko bi bil kmalu popustil in za vselej »z Dunaja ušel«.⁸⁶ In toliko manj varnega kritja je lahko dajala domačija zato, ker sta tudi oba pesnikova brata odšla v šole in potrebovala pomoč. Dovolj značilna je bila tudi usoda njegovih petih sester in nekdanjega doma sploh. Nobena ni šla niti v osnovno šolo, po Lenkini izjavi zato, ker je bilo v navadi, da za dekleta »nič ne špendajo« in jih je branja in pisanja naučila mati sama in pa strici, pri katerih so služile, tako npr. Urša pri bratu Juriju, duhovniku na Koroškem, 25 let, Lenka 35 let, nakar ju je po upokojitvi moral odsloviti.⁸⁷ Razen Mine, ki je ob možitvi z Vovkom l. 1827 dobila posestvo, so bile vse druge — da je kmetija lahko ostala cela — »goljufane«, kot je povedala Lenka, »od hiše odrinjene... ne pa odrajtane«, in so morale iskati zatočišča v gospodinjskih službah pri stricih duhovnikih.⁸⁸ Kasneje so doživljale bolj ali manj siromašen konec. Poročila in osamosvojila se je samo Jera. Ob novem gospodarju so se na Ribičevini začeli različni spori in dom sta naposled zapustila tudi starša, mati je l. 1834 odšla za vedno k sinu Juriju na Koroško, oče pa 1837 k svojemu bratu Francetu, duhovniku

⁸² N. d., zv. C, s. 12.

⁸³ Zupan, *Kako Lenka*, s. 9.

⁸⁴ Zupan, *Črtice*, zv. A, s. 1.

⁸⁵ N. d., zv. C, s. 16, 9; A. Slodnjak, SBL, 8. zv., s. 518—19.

⁸⁶ Zupan, *Kako Lenka*, s. 14.

⁸⁷ Zupan, *Črtice*, zv. C, s. 72 a.

⁸⁸ N. d., zv. A, s. 20, 29; B, s. 2, 21.

v Skaručni. Tudi Minino življenje na domu se ni izteklo v varno ali srečno idilo pod Sv. Markom, temveč v trpljenje ob brezobzirnem in surovem možu in devetih otrocih; tako je nekoč potožila, da še »pol dneva ni dobrega imela v življenju«.⁸⁹ Vse to kaže, kako negotova, sprevrgljiva in goljufiga je bila »sreča« ali trdost človekove usode, vezane na dom in zemljo vrbenskih Ribičev. Torej dovolj razlogov, da v pesnikovem socialnem poreklu ne iščemo le pojasnil za njegovo notranjo trdnost, temveč odkrivamo tudi pojasnila za njegovo veliko notranjo negotovost in za vse, kar je z njo v zvezi.

Posebno tvegan položaj je zanj nastal takrat, ko se je z odhodom na Dunaj leta 1821 odločil za posvetni, pravniški poklic. Zapustil je tradicionalno, najbolj uhojeno in najbolj varno pot slovenskega kmečkega človeka v razumniški sloj, namreč pot v duhovniški poklic, kamor so ga starši in strici tudi namenili. Duhovniški poklic je bil takrat zelo ugleden, hkrati pa za kmečki dom in starše najbolj ekonomičen, že med študijem poceni, kasneje pa gruntu le v pomoč in hčeram v zatočišče. Prešernova drugačna odločitev je bila njegovo prvo večje socialno tveganje in prvi vidnejši konflikt z domom, kjer so računali drugače. »Mati so mu strašno branili — vekali so, ko je šel...«, pripoveduje Lenka.⁹⁰ Za nekaj časa se je zamajala celo naklonjenost pri dobrih stricih. Po zaključku tretjega razreda liceja na Dunaju je ostal brez štipendije in 1822 zabredel v hudo stisko. Rešile so ga stričeva pomoč, Knafljeva štipendija in lastna kljubovalna vztrajnost. Po promociji leta 1828 sta bili pred njim spet dve poti: državno uradniška ali meščansko zasebna, odvetniška kariera. Imel je dovolj umskih in poklicnih sposobnosti za oboje, da bi mogel uspeti na eni ali drugi poti, čeprav so na obeh, še posebej pa na prvi, imeli sinovi iz plemiških družin in višjih uradnikov prednost pred kmečkimi izobraženci.⁹¹ Izbral je, in spet ne v soglasju z domom, relativno svobodnejšo pa tudi bolj tvegano odvetniško pot. Zanimiv je Lenkin skeptični komentar te njegove odločitve, češ da je mislil »bog ve, kaj bo, ko bo advokat«, pa tudi mati je bila bolj za »deželsko« oz. uradniško službo z zagotovljenimi rednimi dohodki.⁹² Na svoji poti Prešeren res ni imel uspeha. Obtičal je na nesamostojnem, koncipientskem mestu in med leti 1832 ter 1845 petkrat

⁸⁹ N. d., zv. B, s. 22.

⁹⁰ N. d., zv. B, s. 23 a.

⁹¹ Prim. pismo dipl. pravnika Martina Mahina pravniku Mihi Kastelcu 23. jan. 1823, obj. Anton Slodnjak, *Prešernovo življenje*, Ljubljana 1964, s. 38.

⁹² Zupan, *Črtice*, zv. C, s. 42 a. Zupan je zapisal: »Lenka redoma na to cika: da je advokatura bila za Prešerna nesreča.« (N. d., zv. D, s. 7.)

zaman vložil prošnjo za samostojno advokaturo. Uspel je šele šestič in 1846, tri leta pred smrtjo, odprl svojo odvetniško pisarno v Kranju. Razlogov za ta življenjski neuspeh je cela vrsta, od naključnih do nenaključnih, in biograf France Kidrič najbrž ni prezrl nobenega. Toda iz množice gradiva vendar sili v ospredje en sam in bistven razlog, sestavljen iz vrste drobnih in večjih dejstev: Prešeren se ni mogel in tudi ni hotel ujeti s tistimi življenjskimi normami, ki so bile v takratnem času za uspešno odvetniško kariero tako rekoč obvezne. Te norme je podiral s svojo miselnostjo pa tudi s svojim načinom družabnega in zasebnega življenja. Tako je kljub ustrezni »kvalifikaciji«, kljub pravnemu doktoratu, ki ga je pri podpisovanju upošteval, in kljub široki izobrazbenosti ostal nekje zunaj vseh višjih materialnih in pozicijskih možnosti takratne družbe. O svoji pravniški karieri je nekoč dejal: »Jaz sem svojo reč zastopil, da nobeden bolje, pa nisem nikamor prišel.«⁹³ Štirinajstletno koncipientsko dobo pri dr. Crobathu je svojim domačim, ko jih je leta 1845 obiskal v Št. Rupertu na Koroškem, označil takole: »...še enkrat toliko bi bil ta leta zaslužil, ko bi bil sam advokat.«⁹⁴ In v nekem resigniranem trenutku je svojemu znancu svetoval, naj bo raje duhovnik, češ da se tam še »najdalje pride«.⁹⁵ Prešeren je obtičal deloma na robu, deloma zunaj meščanske prosperitete, čeprav je po svojem izstopu iz kmetstva in z izbiro odvetniškega poklica krenil v njen tok in njena pravila. Zato v njegovem življenju ni mogoče prezreti črte deklasiranosti, čeprav ta deklasiranost ni popolna, ampak samo delna in povezana tudi s prizadevanji obvladati pravila obstoječe družbe in priti sredi nje do ustreznega in uspešnega položaja. Toda slednje mu je formalno uspelo šele leta 1846, nekaj let pred smrtjo, ko je komponenta deklasiranosti že razrahljala in razločno označila njegov socialni status. V zadnjem, kranjskem obdobju (1846—1849) se kljub novemu socialnemu položaju in uspešnemu odvetniškemu uveljavljanju v resnici množijo znamenja upada, ki so hrati razločna znamenja njegovega sklepnega socialnega statusa. Sem gotovo spada njegovo vse očitnejše popivanje. Lenka ve povedati, da vina do štiridesetega leta ni pil, in ko je bil mlad je »le kaj malega pil«, »le po eni mási«, pa ne toliko, da bi »se mu bilo poznalo«; pozneje ga je včasih »malo preveč bilo« in tega da se je navadil pri Crobathu.⁹⁶ Ernestina pove bolj naravnost, da se je v drugi polovici 40-ih let nekoč »tako točni

⁹³ N. d., zv. C, s. 42 a.

⁹⁴ Lenka pripoveduje, da mu je Crobath dajal po 800 f. (Črtice, zv. C, s. 42 a.)

⁹⁵ N. d., zv. C, s. 42 a.

⁹⁶ N. d., zv. C, s. 32 a, 63 a, 119 a.

in natančni mož... vdal pijači.«⁹⁷ V Kranju je posegel tudi že po žganju, ki ga je slabo prenašal.⁹⁸ Zraven je začel zanemarjati svojo zunanost.⁹⁹ Leta 1848 se ga je Ana ob njunem srečanju v Ljubljani naravnost prestrašila, tako je bil spremenjen. Obstaja tudi več vesti o njegovem poskusu samomora v drugi polovici leta 1848, ko so ga na Stari pošti v Kranju drugi rešili vrvi. Bolezen ga je zatekla v gmotno negotovem položaju, brez redne plače, brez sredstev za nezakonska otroka, brez možnosti pokojnine, in nad tem je postajal zaskrbljen, kot pričajo njegove izjave, ki sta se jih spomnili Lenka in Ernestina. Pripravljal se je že, da se umakne k bratu Juriju, duhovniku v Št. Rupertu na Koroškem, ki je skrbel že za dve sestri, Uršo in Lenko, pa tudi njemu obljubil, da ga bo vzel.¹⁰⁰ Značilno je, da se v tej zadnji življenjski fazi Prešeren spet vse bolj vrača med svoje domače kmečke ljudi, s katerimi je znova hote ali nehoti obdan, zapleten in od njih kot ponесrečenec meščanskega sveta spet do kraja usodno odvisen. Naposled je sredi bolezni ostal brez denarja. Ko ga je prišla obiskat Ana Jelovškova z obema otrokoma, Ernestino in Francetom, da bi jima pomagal, kot jima je dotlej, in ju pred smrtjo priznal za svoja, kar je storil, ni bilo pri hiši niti toliko kruha, da bi ga ponudili otrokoma.¹⁰¹ Katra pa jih je zraven še nadrla z besedami: »Zdaj ga pa vzemite, pa ga v grob nesite!«¹⁰² Katra je Juriju pisala za pomoč in ta je v hudem mrazu decembra 1848 poslal Lenko s 100 forinti peš čez zasnežene Karavanke v Kranj.¹⁰³ Brata je našla že upadenega, napol osivelega, z lasmi, ki so bili »kot ena ráševna«, in v tej le podobi: »Izpremenjen, mrtvašk ni še bil, ko sem prišla. Tako kumeren je pa bil, dolgoličnega obraza. Lep ni bil več; poprej je bil pa, dosti bršči človek — ,dovolj sauber' človek je bil, ko je bil pri njih pravih letih — malo čez 30.«¹⁰⁴ Na to, da bi si pomagal s posojilom, Prešeren najbrž ni poskušal. Zdi se, da mu tega njegov

⁹⁷ Jelovškova, s. 51.

⁹⁸ Lenka pripoveduje: »Mož iz Kranja je rekel: ko bi bil pri vinu obstal, bi ga bil še dolgo lahko pil — to pa ga je končalo, ker se je prijel žganja. Le 2 kupici (rekla Katra) ga je bilo tistega dobrega, pa bil ves preč.« (Črtice, zv. C, s. 32 a.) Pila je menda tudi Katra (Jelovškova, s. 60).

⁹⁹ Prešernu ne posebno naklonjeni župnik Vincencij Mayr je pripovedoval, kako je »umazan, ,verschmiert' hodil okrog«. (Črtice, zv. C, s. 124 a.)

¹⁰⁰ N. d., zv. C., s. 36 a.

¹⁰¹ Jelovškova, s. 58.

¹⁰² N. d., s. 56.

¹⁰³ Lenka pripoveduje: »Koliko sem takrat trpela, ko sem šla bolnega obiskat v Kranj. Hodila sem čez Koren, peš; nekaj časa čisto sama. Luna je sijala, malo strah me je bilo; vroče mi je bilo — pred Cošeljnom sem se vode napila; če tudi vroča — le hud kašelj sem dobila... Od Podkorena do Kranja — če tudi strašen mraz — nisem nič vžila. Katra mi je skuhala malo kofeta. To se pravi sebe končavat.« (Črtice, zv. B, s. 18.)

¹⁰⁴ Zupan, Črtice, zv. C, s. 50 a; 28 a.

položaj niti več dopuščal ni. Lenka pravi: »Kdo bo pa takemu človeku kaj posodil, ki ne ve: koliko ima, koliko zasluži. Psolenge nima.«¹⁰⁵ Morda je s temi besedami najbolj natančno določen njegov resnični kranjski socialni status.^{105a} Toda tudi bratovih 100 f. ga ni rešilo. Katra je še enkrat narekovala pismo za Jurija: »Sedaj pa nič več ne more; pošel nama je tudi denar.«¹⁰⁶ Jurij je poslal še 30 forintov, ki pa jih bolnik ni več dočakal. Njegova poslednja stiska je ohranjena v poročilu o predsmrtnem pogovoru s Katro, ko se je namesto malega zvona oglasil kranjski veliki zvon: »Katra rekla dokt.: s tem velikim je pozvonilo (mislila je, da bo z malim ob 7-mih). Dokt. pa dejal: 'Boš pa morala tem kaj dati, ki bodo nebo nesli. To se pa vendar šika!' Midva sedaj ne moreva drugače; rakov so naredili, naj pa bo.«¹⁰⁷ Po pogrebu je 30 bratovih forintov za silo rešilo zadnjo Prešernovo skrb. Lenka poroča o temle Katrinem pogovoru s kranjskim župnikom Dagarinom: — Dagarin: »Kdo bo pa plačal pogreb?« — Katra: »Jaz, 30 f. imam, za to jim dobro stojim; za drugo pa ne morem.«¹⁰⁸ Zadnje prozaične probleme njegove gmotne revščine je uredila njegova odtlej tudi brezdomna sestra, robata Katra. Potem je naložila na voz svoje borno imetje, ki je na kranjski cesti javno dokazovalo, da od pesnika res »ni nič imela«, kot je nekoč povedala Lenka, in odšla s prizorišča, odstopila prostor mitizaciji pesnikovega življenja.

In če zdaj obe glavni Prešernovi ljubezenski zgodbi, zgodnjo »zgodbo« z ugledno meščanko Julijo Primčevo in pozno zgodbo z neugledno služkinjo Ano Jelovškovo, snamemo iz mitično pozlačenih okvirov, se nam obe skupaj precej natančno ujemata s prozaično sociološko črto Prešernove usode. Prva tudi brez iskanja nešteti vzrokov pripoveduje o nemožnosti Prešernovega vstopa v tako imenovani višji, trdno etablirani meščanski sloj, druga o resigniranem spustu in pristajanju na možnosti, ki so se mu mimogrede ponujale na nasprotnem družbenem bregu. Toda tudi tu ni pristal docela. Ljubezenske zveze z Ano kljub dolgotrajnosti, kljub trem nezakonskim otrokom (Rezika, okt. 1839 — maja 1840; Ernestina, 1842—1917; France, 1845—1855) in kljub močni notranji vezanosti na družino nikoli ni hotel in ne zmozel legalizirati. Iz nekaterih drobnih, a zelo stvarnih dejstev Ernestinine in Lenkine pripovedi se da razbrati, da razlogi za to niso bili samo v pesnikovem frajgajstovskem nekonformizmu, v njegovi nepodreje-

¹⁰⁵ N. d., zv. C, s. 48 a.

^{105a} Prim. A. Žigon, *Zapuščinski akt Prešernov*, Kranj 1904, s. 24—27.

¹⁰⁶ N. d., zv. C, s. 64 a.

¹⁰⁷ N. d., zv. C, s. 38.

¹⁰⁸ N. d., zv. C, s. 64 a.

nosti veljavnim meščanskim navadam in predsodkom.¹⁰⁹ Tako je ravnal deloma tudi iz nasprotnih razlogov, zaradi ozirov do nekaterih veljavnih družbenih norm, ki se jim na nekih mestih le ni mogel do kraja odreči in svobodno pristati na čisto drugem bregu, v popolni izločenosti ali deklasiranosti. Nekatere okoliščine kažejo, kot da se ni mogel scela otresti predsodkov do Aninega socialnega statusa, predsodkov, ki so močno pritiskali nanj z dveh strani: ne samo s strani utrjenih norm meščanskega okolja, ki je bilo, kot kažejo tudi Lenkini spomini, skrajno občutljivo za vsako poroko z »gmej ženskoj«, marveč tudi s strani domačih, ki s svojo kmečko miselnostjo niso gledali na Ano nič drugače kot ugledni meščani; v Lenkinih spominih prezir ali odpor do nje ni prav nič sramežljiv pa tudi brat Jurij jo je, ko ga je prosila za pomoč, nagnal z vlačugo.¹¹⁰ Dovolj značilna je Lenkina izjava o smrti Prešernovega tretjega nezakonskega otroka: »Za fanta je bilo prav, da je umrl kmalo: ker so rekli, da ne vedo — čegav je.«¹¹¹ Ernestina pripoveduje, da je bil Prešeren nejevoljen, če mu je Ana omenila ženitev in da je odločitev odlagal s sklicevanjem na svoje neprimerne gmotne razmere in z razlogom, da hoče prej postati »sam svoj gospod«, skratka, »vtepel si je bil v glavo, da se ne oženi, dokler bo koncipijent.«¹¹² Tu se ni mogoče spuščati v zapletenost njunih odnosov, ki je bila daljnosežna, vendar iz nje ni mogoče izločiti problema, na katerega smo opozorili in ki se ga je Prešeren dodobra zavedal.¹¹³ Iz tega zornega kota se dá

¹⁰⁹ Jelovškova, s. 12, 99. Jelovškova večkrat poudarja njegovo svobodoljubno nevezanost in geslo »svoboden mož ne nosi jarma«.

¹¹⁰ Jelovškova, s. 140.

¹¹¹ Zupan, *Črtice*, zv. C, s. 27 a. Sicer je pa treba vedeti, da smrt otroka takrat in v tistih okoliščinah ni pomenila to, kar pomeni danes. Lenka se v zvezi s smrtjo petnajstletnega brata Jožeta, ki je mater zelo prizadela, spominja tudi naslednjega: »Mati so rekli: Časih je kaka mati vekala po otroku. Bog ve, ali bi jaz jokala, ko bi mi umrl kak otrok. Mislim, da ne. Potem sem pa take bridkosti občutila, kot še nikoli poprej, ko je Joža umrl.« (*Črtice*, zv. C, s. 119 a.)

¹¹² Jelovškova, s. 23, 91, 92.

¹¹³ Lenkine pripovedi o teh rečeh je treba brati previdno, čeprav prinašajo tudi podatke, ki jih ni prezreti. Tako pravi, da je Prešeren na smrtni postelji takole zavrnil Anino željo, da bi se poročila: »Tega jaz nočem, nočem svojim ljudem nadležen biti.« In sicer »zavoljo tega«, tako je izjavo pojasnjevala sestra Katra, »ker ona bi bila potem v rodovini, tako pa ni.« (*Črtice*, zv. C, s. 27 a, 28.) Značilno je, kako pazljivo in s kakšnim razumevanjem pripoveduje Lenka o jezi, ki jo je v dr. Koglovi družini, kamor je Prešeren zahajal, povzročila poroka sina uradnika s hčerjo navadne krčmarice Metke, ker je bila nevesta Barba »pregmèj« dekle zanj in za Koglove, ki »so bili galant ljudje«. (*Črtice*, zv. C, s. 19–20, 41 a.) Končno je presojo te vrste v Prešernovem najbližjem okolju lahko spodbujalo tudi Anino ravnanje. Lepka pravi, da je Crobathova svarila Ano Jelovškovo: »Nikar se ne meni s Preš., on te ne bo vzel.« Ona pa je rekla: »Zakaj ne: obe moji sestri imata gospoda; zakaj pa jaz ne?« (*Črtice*, zv. C, s. 28.) Prešernovega mišljenja in ravnanja seveda ne moremo enačiti z mučno preproščino, ki ga je obdajala,

do neke mere osvetliti tudi okoliščino, da je ob Julijini zgodbi pisal pesmi in jih razkril najširši javnosti, medtem ko ob Anini zgodbi, ki je bila mnogo resnejša in usodnejša, pesmi tako rekoč ni pisal. Toda tu nekje se znajdemo pred nejasnimi mesti Prešernovega življenja in med temi mesti njegove osebnosti, tragično ujete v precep polovične deklariranosti.

Edini javni uveljavitveni prostor, ki je ostal Prešernu kljub vsem takratnim cenzuram odprt, in sicer odprt do najvišje kakovostne, po svoje celo svetovljanske ravni, je bila literatura, je bila poezija, ki je takrat med razumniki dobivala pomen institucije, ustvarjajoče in predstavljajoče narod. Če k temu dodamo še njegovo izjemno zmožnost za ustvarjalnost te vrste, ki se je je dodobra zavedal, spoznamo naravno nujnost, da je svoje glavne moči postavil na to področje in na njem tudi docela uspel, ne glede na širino javnega in družbenega priznanja. Poezija je bilo najbolj trdno področje njegove samozvesti in od tod jo je včasih nekoliko utopično prenašal tudi na socialno resničnost svojega življenja. Ko se je leta 1845 prvič resneje napovedovala bolezen in je Ana jokala, jo je pomirjal takole: »Ne jokaj! Saj še živim; če bi se pa vendarle zgodilo, da bi umrl, predno bodo otroci preskrbljeni, pa upam, da moji otroci ne bodo zapuščeni. Šele po moji smrti uvidi narod, kaj sem storil zanj! Kadar bom mrtev, bodeš tudi ti vedela, *kdo* sem bil... Moji otroci ne bodo sirote!«¹¹⁴ Stvari so se iztekle drugače. Toda poezija tudi navznoter ni ostala nedotaknjena, pesnikova socialna usoda je na njej pustila zelo ostre sledove. Iz njegovih zgodnjih let se je v Lenkinem spominu in Zupanovem zapisu ohranilo nekaj ustno improviziranih, čisto narečnih verzifikacij, ki so bile namenjene domačemu kmečkemu okolju in zato še čisto blizu folklori.¹¹⁵ V teh začetkih pesnjenja danes lahko spoznamo neke vrste predslovstveno, sublitterarno tvornost, ki ni brez odtisa začetnega avtorjevega okolja in jo bomo v naslednjem poglavju pazljujeje pregledali. Od leta 1825 naprej imamo nato najprej samo sledove, zatem pa izdelana pesniška besedila, ki predstavljajo

vendar je bil vanjo usodno zapleten. Ni čisto brez pomena npr. Prešernova izjava o prijatelju Matiju Golmajerju, če si je seveda ni izmislila Lenka sama: »Dokt. je rekel, da bi se bil (Golmajer) dobro oženil, je pa koj eno kelnarco vzel«. (*Črtice*, zv. B, s. 23 a.) O Prešernovi socialni občutljivosti v zvezi s sklepanjem zakona pripoveduje tudi dogodek iz njegove malo znane ljubezenske zgodbe z Gradčanko Johano Khlunovo, ki ji je svak, ljubljanski sodni svetnik Krizostom Snoj hotel oskrbeti potrebno »kavcijo« oz. »doto« za poroko s Prešernom. Ta pa se je priložnosti odrekel z besedami: »Jaz pa nočem, da bi žena mene za gospoda naredila, bom pa jaz raje njo naredil za gospo.« (*Črtice*, zv. C, s. 43.)

¹¹⁴ Jelovškova, s. 49.

¹¹⁵ Zupan, *Črtice*, zv. B, s. 22 a, C, s. 97 a.

stremljivo, visoko, artificirano pesniško kulturo, naravnano k najbolj razvitim in svetovljanskim literarnim normam, namenjeno pa zahtevnim bralcem. To obdobje »visokega sloga« je s posameznimi odstopi vred trajalo nekako do leta 1846, če postavimo za zgornjo mejo izid *Poezije*. Toda že prej so opazni premiki in upadi, ki se nekako ujemajo s prej zarisano osebnostno in sociološko razvojno črto. Slabih pet mesecev po tistem, ko je Vrazu v pismu z dne 29. julija 1843 priznal svoj občutek pogrezanja (»Moje ime je v slovenskem svetu izzvenelo. Delam 7 ur pri gospodu dr. Crobathu, da lahko 2 uri pri stari Metki — pijem.«), mu je sporočil še spremembo v svojem pesniškem delu: »Zdaj pišem kranjske pesmi, ki naj bi bile vseč kmečkim fantom...«¹¹⁶ Iz sobesedila se da razbrati, da to ni samo poskus, ki naj bi do neke mere ustrezal konceptu Novic, novo ustanovljenega in močno utilitarnega slovenskega časopisa, temveč je tudi določena resignacija, neke vrste obupan sestop z ravni zahtevnejše in izobraženemu bralcu namenjene poezije, za katero sta se nekoč bila skupaj s prijateljem Čopom. Kasneje se pod pritiskom razmer spusti še nižje. Ignacij Mayr, ki je v zadnjem, kranjskem obdobju opazil zunanje znake Prešernovega upadanja, je opazil tudi nekatere znake razpadanja njegove pesniške tvornosti. Dobil je vtis, da Prešeren takrat ni bil več zmožen pisati besedil za natis in njegovo pesnjenje označuje takole: »...zapisal je na kak list kaj in vrgel tje kam...«¹¹⁷ Vse kaže, da je na koncu pristal spet v improvizirani, ustni, umetniško ne več prizadevni verzifikaciji, namenjeni najožjemu, kulturno nerazvitemu družabnemu okolju. Ta Prešernov subliterarni finale lahko zaslutimo iz ohranjenega sporočila kranjskega krojača Pučnika, ki pripoveduje, da je »govoril vselej v verzih«.¹¹⁸ Med ohranjenimi verzi so na primer: »Moja ženka bo smrt grenka« ali pa »Ko bo moje truplo gnilo, moje bo ime slovilo«, da ne omenjamo nekaterih drugih, bolj veselih, ki sodijo na skatološko raven krčemske »subpoezije«. Tu sta se zadnjikrat duhovito srečavala Prešernova resignacija in humor, tokrat že v tonu sarkazma. Krojač Pučnik se je najbrž precej dobrovoljno zazrl prav v te trenutke iz najtežjih let Prešernovega življenja, da je lahko zapisal: »Bil je kakor človek, ki nima na sebi nič težkega.«¹¹⁹

Poezija, ki je bila edina njegova zmaga, pa otrokoma ni pomagala. Napoved »moji otroci ne bodo sirote« se je uresničila še manj kot druge njegove poetične vizije. Ernestina pripoveduje: »Zame se sploh niso

¹¹⁶ *Prešernovo pismo Vrazu 12. dec. 1843*, nem., ZD II, s. 206.

¹¹⁷ Zupan, *Črtice*, zv. C, s. 124 a.

¹¹⁸ *SBL II*, 8. zv., 1952, s. 548.

¹¹⁹ *N. d.*, s. 548.

brigali, dečka pa so pustili v pomanjkanju, kateremu njegova rahla osebnica ni bila kos.¹²⁰ In tudi Ernestina je končala v ubožnici.

Tako nas opazovanje Prešernovega prehoda iz vaškega kmetstva med razumniško meščanstvo pripelje do spoznanja, da je ta njegov »socialni vzpon« imel v sebi nasprotujočo si dvojnost uspeha in poraza, novega orazredjenja in deklasiranosti hkrati. Teh dejstev ni mogoče prezreti, kadar odpiramo sociološki zorni kot v ustroj Prešernove osebnosti. Seveda vzroki niso vedno na socialni in posledice na strukturni ravni dogajanja, razmerje med njima je zapleteno in navskrižno, njuna interakcija je dialektična in ne mehanična. Zato je prav, če poskušamo »sociologijo« osebnosti gledati skozi njeno »strukturo« in »strukturo« skozi njeno »sociologijo«.

Na to sociološko ozadje bi bilo treba postaviti tudi oris Prešernove filozofske misli. Vendar o njej razen zelo posrednih dokumentov, kot je seznam nekaterih filozofskih del iz njegove samo deloma znane knjižnice, in nekaj ne čisto razvidnih mest iz korespondence, nimamo nobenih oprijemljivih dokazov. Vsa njegova filozofija obstaja, kolikor sploh obstaja, v njegovem metaforičnem jeziku, v njegovi poeziji, in spada v tamkajšnjo obravnavo. Tu lahko naznačimo samo glavni lok njegovega miselnega razvoja: odtrga se od tradicionalne »vere staršev« in mimo racionalističnega skepticizma, ki se do neke mere odpre romantičnemu panteizmu, prispe do mladohegeljanstva in ideje o osmislitvi človekove eksistence v delu za preobrazbo človeštva.¹²¹ Vendar nobene od teh filozofij ne dojema kot zaključen sistem ali kot odrešilni obrazec. Do vseh ostaja v notranje nemirnem, romantično nezadoščenem, osebno skeptičnem ali elegičnem razmerju, tudi če jih sprejema. Zato njegova filozofija lahko ostaja in tudi ostaja poezija, jezik »polisemantične esence«, jezik metafore.¹²²

Prešernovo osebnost naposled določa in pojasnjuje tudi družbenopolitično dogajanje takratnega časa. Na tem mestu je literarna zgodovina toliko izčrpna, da je za naše tokratne potrebe smiselno samo še skiciranje bistvenega. Na slovensko ozemlje so v Prešernovem času po-

¹²⁰ Jelovškova, s. 125.

¹²¹ Josip Stritar, *Prešeren* (1866), Stritarjevo Zbrano delo VI, Ljubljana 1955, s. 9—46; Ivan Prijatelj, *Drama Prešernovega duševnega življenja* (1905), Izbrani eseji in razprave Ivana Prijatelja, Ljubljana 1952, s. 317 do 362; Avgust Žigon, *France Prešeren, poet in umetnik*, Celovec 1914; Boris Zihnerl, *France Prešeren, pesnik in mislec*, Ljubljana 1949; Josip Vidmar, *D. France Prešeren*, Ljubljana 1954; Janko Kos, *Prešeren in evropska romantika*, Ljubljana 1970; Boris Paternu, *Prešernov Krst pri Savici*, v knj. *France Prešeren, Krst pri Savici*, Maribor 1970, s. 51—131.

¹²² R. Jakobson, *Linguistik und Poetik*, n. d., s. 158.

segla tri večja in zgodovinsko usodnejša dogajanja. Najprej francoska okupacija med leti 1809 in 1813. Kljub kratkotrajnosti je imela razmeroma velik pomen, saj je tudi ta del srednje Evrope odprla posameznim pridobitvam revolucije, zamajala nekatere fevdalne poglede in okrepila slovensko narodno zavest, vplivala celo na poznejši nastanek misli o Zedinjeni Sloveniji. Čeprav novejša zgodovinopisje prepričljivo spodbija legendo o Napoleonu in Ilirskih provincah, realistično relativizira pridobitve francoske okupacije in ugotavlja, da si je francoski režim s svojimi reformami »odtujil zemljiške gospode, ne da bi si pridobil kmete«, med slovenskimi razumniki pa tudi nabral le skromno število pristašev, prihaja do pozitivnega sklepa: da je uveljavila mnoge novosti, ki so se močno vrasle celo v naslednje obdobje restavracijskega absolutizma in da je francoska vlada »kljub vsem kompromisom in deloma nezavedno v veliki meri razvila težnje, porojene iz francoske revolucije«. ¹²³ Nobenih neposrednih dokazov nimamo, kako je to dogajanje vplivalo na doraščajočega Prešerna, ki se je takrat začel učiti francoščine, predpostavljati pa je treba, da ni ostalo brez vtisov, sledov in posledic, posebno če upoštevamo razvoj njegove poznejše politične miselnosti, ki je ni mogoče odtrgati od nekaterih temeljnih idej francoske revolucije (npr. *Zdravljica*, 1844). ¹²⁴ Ko Lenka pripoveduje o njegovem poznejšem znanju angleščine, dodaja: »Francosko pa so se takrat še v Ljubljani naučili, ker je bila francoska regirenga.« ¹²⁵ Med njegovimi domačimi je bil seveda odpor do revolucije, francoske okupacije in Napoleona zaradi gmotnih težav, ki so takrat prizadele kmeta, in zaradi avstrijske propagande zelo močan, hkrati pa združen z odporom do janzenizma, ki so ga preprosti ljudje povezovali s francosko oblastjo, tako da je Lenka ohranila tole materino sodbo o Napoleonu in škofu Kavčiču: »Cesar nas bo ob denar pripravil, škof pa ob vero.« ¹²⁶ Napoleon je v preprostem Lenkinem spominu, pomešanem z avstrijsko vzgojo, živel v tejle podobi: »Pri cesarju Napoleonu pardona ni bilo, koj ustreliti je pustil vsakega.« ¹²⁷ Janzenizmu so pa ljudje, kot je videti

¹²³ Fran Zwitter, *Napoleonove Ilirske province*, v knj. *Napoleonove Ilirske province*, Ljubljana 1964, s. 35–36; prim. tudi France Dobrovoljc, *Slovenska književnost v dobi Ilirije in odmev francoskih okupacij naših dežel v slovenskem leposlovju*, n. d., s. 79.

¹²⁴ Tomo Zupan je ohranil naslednjo zgodbo o prvem Prešernovem tesnejšem srečanju z Matijem Copom leta 1812: nekoliko starjši Cop je Prešernu takoj ob srečanju postavil vprašanje iz francoščine, Prešeren pa je to preizkušnjo dobro prestal. Tomo Zupan, *Iz Prešernovega življenja*, Ljubljanski zvon 1881, s. 271.)

¹²⁵ Zupan, *Črtice*, zv. C, s. 15.

¹²⁶ N. d., zv. B, s. 23.

¹²⁷ N. d., zv. A, s. 26.

iz Lenkinih spominov, zamerili strogost, še posebej pri podeljevanju »odveze«; povezovali so ga tudi z lutrovstvom in v Ribičevi družini je celo živela tradicija petja neke protijanzenistične pesmi, v kateri je bil stil »Janzenist je Lutrov brat...«¹²⁸ Treba je računati s tem, da táko družinsko mišljenje in takó poenostavljeno gledanje na dogajanje pod Francozi ni kaj prida vplivalo ali vsaj za dolgo ni moglo vplivati na mladega Prešerna. Njegovi pogovori o Napoleonu, ki jih je vodil še na smrtni postelji, o čemer poroča Lenka, so morali biti precej drugačni.¹²⁹ O njegovem odnosu do revolucije je širša javnost imela precej določeno mnenje. Sicer se ne bi moglo zgoditi, da so takrat, ko »je bila ribéla na Laškem«, kot je pripovedovala sestra Katra, prišli k njemu neki »šolarški fantje« in ga prosili: »Doktor, pesem naredite!«¹³⁰ Med ljudmi se je na široko raznesel tudi glas o njegovi svobodoumnosti in brezverju, kar ni bilo brez podlage. Že iz Klinkowströmovega strogo verskega vzgojnega zavoda za dečke iz plemiških družin, kjer je bil inštruktor od jeseni 1822 do konca 1823, je bil odpuščen zaradi svojega »frajgajstovskega« duha. M. Gollmayer v omenjenem pismu Čopu med razlogi za zamero navaja to, da se je Prešeren po Klinkowströmovem mnenju vse preveč ukvarjal s posvetno, predvsem antično in renesančno literaturo, premalo pa z verskimi in vzgojnimi knjigami, poleg tega nikoli ni šel k spovedi in ni hodil k vsakdanjim mašam, zadnji povod pa je dal s tem, da je k svojim knjigam pustil gojenca Auersperga (Anastazija Grüna).^{130a} Ernestina pa na primer takole pripoveduje o njegovem pojmovanju spovedi: »O neki priliki, ko ga je moja mati vprašala, če tudi on hodi k spovedi, je dejal: 'Nič ni za moža bolj poniževalnega — skoro bi rekel onečaščujočega — kakor spoved. Če je človek storil kako krivico in to tudi uvidi, tedaj naj jo skuša popraviti. Greh je namreč škodovati svojemu bližnjemu. Če pa krivice ne poravná, mu ne more dati odveze noben duhovnik v imenu Boga vsegapravičnega...'«¹³¹ In o krstu je po Ernestinini pripovedi mislil naslednje: »Ko se mu je rodila prva hčerka, je rekel moji materi, da ni treba dati otroka krstit. Mati se je zelo čudila tej njegovi opomnji, zlasti ker je še pristavil, da si otrok, ko dorase, lahko sam izvoli vero, po kateri hoče živeti.«¹³² In o duhovniškem poklicu je Ani povedal tole mnenje: »Moj sin ne bode nikdar

¹²⁸ N. d., zv. A, s. 43.

¹²⁹ N. d., zv. C, s. 41 a.

¹³⁰ N. d., zv. C, s. 27 a.

^{130a} L. Pintar, *Prešeren v šolah*, LZ 1902, s. 633.

¹³¹ Jelovškova, s. 25, 26.

¹³² N. d., s. 27.

duhovnik, in če bi bil — tedaj ni *moj* otrok.«¹³³ Celo med Vrhnjane se je iz Ljubljane zanesel za tiste čase hud glas, da bo imel na grobu zapisano »neveren«; in med Kranjčani se je pred njegovo smrtjo širila senzacionalna vest, da »se ne bo predvideti dal« in da bo umrl brez cerkvenega tolažila.¹³⁴ Tudi župnik Jožef Dagarin, ki ga je poznal že v gimnaziji, je svaril in očital: »Tako slab je, pa se še ne pusti predvideti!«¹³⁵ Če se je v poslednji onemoglosti le vdal in pristal, kot poroča Lenka, dvomi pa Ernestina, je to razumljivo in v danih okoliščinah skoraj neizogibno. To v ničemer ne menja dejstva, da je bil Prešeren takrat najvišji slovenski odmev revolucije in njene miselnosti, s katero se je prvič vsaj rahlo in od daleč srečal že v letih francoske okupacije 1809 do 1813.

Drugo in dolgotrajnejše zgodovinsko obdobje, ki ga je moral preživeti, je bilo obdobje Metternichovega absolutizma med leti 1815 in 1848. Ta je restavriral fevdalno birokratski, izrazito reakcionarni sistem in ga obrnil v zatiranje družbenih, političnih in kulturnih procesov, ki jih je sprožila ali okrepila meščanska revolucija. Glavni in odločilni del Prešernovega življenja sodi v obdobje tega režima, saj ga je doživljal od svojega petnajstega leta naprej pa skoraj do smrti, ga preizkusil do kraja in še posebej pri svoji nesrečni pravniški karieri z najbolj mračne strani. Težko bi v 19. stoletju v Evropi našli bolj neugodno podnebje človeku in pesniku Prešernovega kova. Ob mnogih in dovolj znanih dogodkih ni potrebno posebej dokazovati, da so mu politične razmere velikokrat dajale razloge za obup in resignacijo. In vendarle ne smemo prezreti tudi druge strani. Za slovenskega razumnika in za razumnika Prešernovih razgledov so bile ideje francoske revolucije, vera v svobodo, enakost in bratstvo še žive in nekorumpirane kljub skepticizmu, ki je prihajal iz zahodne izkušnje prav z evropsko romantično literaturo. Velik del evropskega romantizma je namreč nastajal že iz razočaranja nad življenjsko prakso in ustanovami nove, porevolucijske meščanske družbe, ki je postajala »karikatura na blesteče obete razsvetljencev«, če povemo z Engelsovimi besedami, in ni »pustila med človekom in človekom nobene druge vezi razen golega interesa, brezčutnega »plačevanja v gotovini«, če uporabimo formulacijo iz komunističnega Manifesta leta 1844.¹³⁶ Prešeren je isto povedal že leta 1829

¹³³ N. d., s. 44.

¹³⁴ Zupan, *Črtice*, zv. C, s. 14; A, s. 12 a.

¹³⁵ N. d., s. 117 a.

¹³⁶ K. Marx in F. Engels, *Manifest komunistične partije* (1844), v knj. Karl Marx — Friedrich Engels, *O umetnosti in književnosti*, Ljubljana 1950, s. 47.

z besedami, da »človek toliko velja, kar plača« (*Slovo od mladosti*). Toda v tem delu Evrope je ideje francoske revolucije poglavitna preizkušnja še čakala. Vstaje na vseh koncih, od Italije in Grčije do Poljske, so v prvih desetletjih 19. stoletja kazale neustavljivo in kljub vsemu obetajočo smer dogajanja. Avstrija sama je bila globoko v temi, toda na poti k meščanski revoluciji, in razlogov za upanje je bilo mnogo. Gotovo je bilo to netivo za Prešernovo moč in za vztrajanje zoper vse tisto, kar ga je notranje razpuščalo, izničevalo in nekajkrat prignalo na rob obupa. Tudi Marja Boršnikova je v svojem Pregledu slovenskega slovstva (1962, s. 180) razloge pesnikove duhovne moči našla v njegovi »veri v uresničenje idealov« revolucijske misli. In Boris Ziherl je v eseju Prešeren-pesnik in mislec (1949, s. 4) revolucionarne energije njegovega pesništva odkril prav v »skladnosti med pesnikovo idejo in med objektivnimi razvojnimi težnjami, med pesnikovim hotenjem ter temeljnimi interesi slovenske zemlje in ljudstva«.

Tretje pomembno zgodovinsko dogajanje, ki ga je še doživel, je bila nato marčna revolucija leta 1848. S svojim prihodom je potrdila njegove upe, z izidom njegove dvome. Vendar so se mu moči takrat že iztekale in na njegovo življenje ni več bistveno vplivala.

Končno je tu še najbolj preprosto in temeljno dejstvo Prešernove politične zavesti. Dodobra se je zavedal, da je pripadnik, in sicer viden pripadnik malega, zatrtega naroda, ki šele nastaja. Bolj točno, ko se v razmerah Metternichovega absolutizma lahko konstituira samo na področju jezikovne kulture, v poeziji. Prešernova velika zmogljivost prav na tem področju in zavest o moči te zmogljivosti pa je bilo, kot vse kaže, glavno netivo pokončnim, integracijskim silam Prešernove osebnosti v njihovem nenehnem soobstajanju ali spopadu s prav tako trajnimi silami notranje dezintegracije. Zato Prešernova poezija ni samo literatura, temveč bistveni del njegovega življenja. In njen globinski ustroj ni brez zveze z globinskim ustrojem pesnikove osebnosti.

Prav tu, na meji med biografsko in tekstualno danostjo pa se znajdemo pred novim vprašanjem: ali je razmerje med njima istosmerno ali raznosmerno, ali obstaja med njima »konvergenca« ali »divergenca« struktur. Če presojamo vprašanje z načelne, čisto teoretske strani, je treba dopuščati možnosti obojega in tudi še možnosti drugačnih, vmesnih razmerij, saj vemo, da je umetniško delo lahko prav vse, od natančnega posnetka avtorjeve psihološke in življenjske situacije do njene popolne zaobrnjenosti ali celo njenega kompenzacijskega protiposnetka. Zato je vprašanje rešljivo samo na ravni konkretnega primera, pri čemer pa ima

zelo odločilno funkcijo literarni nazor, se pravi avtorjeva poetika in poetika časa, tako da se bomo problemu lahko dokončno približali šele kasneje, z druge strani in zunaj biografskega območja. Vendar obstaja tudi gradivo iz vmesnega, napol biografskega napol pesniškega prostora, ki lahko služi za prvo orientacijo. Ni namreč čisto naključno ali nepomembno na primer sporočilo Albine Jalnove, da je pesnik nekoč v svojem kranjskem obdobju sredi družabne igre takole improviziral svoj grobni napis: »Tukaj počiva Franc Prešeren, nejeveren in vendar veren.«¹³⁷ Paradokso izražena samooznaka vsebuje obe temeljni protiprvini njegove osebnosti, seveda že na ravni miselnega in pojmovnega označevanja. Vsebuje pa tudi že zaporedje obeh protipozicij, obeh skrajnih členov in s tem čisto določeno smer njunega delovanja, ki v njegovem življenju ni bila tako premočrtna. Na prvo mesto postavlja dezintegracijsko osnovo in vanjo vključuje integracijsko protimoč, s čimer v resnici med njima vzpostavlja tudi že dokončno vrednostno razmerje, idejo. Sintagma skrajnih členov »nejeveren« in »veren« je paradokсна, toda formulacija tega paradoksa ni nevtralna, med njiju postavlja tretji, vmesni, dopustni, premostitveni člen »vendar«, ki kaže usmerjenost volje do izhodiščne negativne pozicije v pozitivno pozicijo, kaže k razreševanju, h katarzični identičnosti znotraj protislovja samega. Seveda tu nismo več na področju biografije, pa tudi še ne v območju prave poezije, kot jo je pojmoval avtor sam, temveč v vmesnem prostoru družabne, improvizirane, predliterarne verzifikacije. Prav ta vmesni prostor pa je zanimiv zato, ker nam razločno kaže prehod Prešernovega temeljnega psihološkega in bivanjskega problema iz biografske v literarno cono. Čeprav so med njima globoka vzporedja, saj sta obe izpolnjeni z istimi temeljnimi življenjskimi protipozicijami in njunimi skrajnostmi ter vmesnimi členi hkrati, pa je med njima tudi bistvena razlika. V območju biografije ni mogoče vedno in zanesljivo določiti temeljno mero, smer in izid funkcioniranja ugotovljenih protisil. Vzemimo za primer samo Ernestinino pripoved, da se je »včasih poln življenja kar zibal v najlepših nadejeh... nič se mu ni zdelo nedosegljivo«, da pa ga je »tudi najmanjša stvarica, ki se ni iztekla po njegovi volji, pripravila ob ves pogum, da je obupal nad vsem«. Če ta pripoved ustreza resnici, potem so bile možnosti Prešernovega reagiranja do kraja odprte v obe smeri hkrati, nepremočrtne, vrtljive, obrati v eno ali drugo stran lahko tudi čisto nepredvidljivi. V območju navedenega predliterarnega gradiva pa se kaže že pesnikovo strogo nadziranje te psihološke in bivanjske ambi-

¹³⁷ Francè Stelè, *Donese k spominu na Prešerna*, Dom in svet 1930, s. 309.

valence, razporejanje njunih členov v čisto določen način, smer in vrednostni sistem njihovega funkcioniranja, kaže se urejanje obeh skrajnih protislovnih členov, minusa in plusa, v koeksistenco in identično točko s pomočjo vmesnega tretjega, premostitvenega člena »vendar«. In če gremo še nekoliko čez naš okvir: s takim ustrojem se naposled ujema tudi izrek o »upu in strahu«, ki ga je leta 1846 postavil za moto *Poezije* in s tem za pglavitno formulo svoje življenjske izkušnje, predstavljene na raven poezije. Po vsem tem bi lahko rekli, da imamo pred sabo spreminjevalni proces, ki kaže znake »mitičnega mišljenja«, seveda, če je za mitično mišljenje res značilna zmožnost »premagati« nezdržljivo protislovje dveh izničujočih se protisil s pomočjo tretjega, združevalnega člena, ki potrdi »identičnost dveh protislovnih odnosov« in po tej poti odrešuje »človekovo avtohtonost«, kot meni Claude Lévi-Strauss.¹³⁸ Toda terminologija tu ni važna in je samo v pomoč. Prešernov spreminjevalni proces, ki smo ga opazili na poti od življenja v poezijo, je proces estetskega in idejno vrednostnega preurejanja, modeliranja gradiva v novo, precej drugačno, pesniško strukturo, ki ima pri njem gotovo še zvezo z mitom, seveda z mitom nove in novodobne, romantične poetike. Tudi naše iskanje pesnikovega osebnostnega ustroja se ni moglo, vsaj pri razporejanju življenjepisnega gradiva ne, docela izogniti prestopom iz biografsko empirične v poetično strukturo sestavin. Toda, kdo med nami sploh more gledati Prešernovo življenje in osebnost, ne da bi bil »obremenjen« z njegovo poezijo? Navsezadnje pa nas njegovo življenje in njegova osebnost zanimata samo zaradi njegove poezije, ne pa narobe.

Obravnavo Prešernove osebnosti lahko sklenemo z naslednjim povzetkom.

Naša razprava poskuša s pomočjo strukturalne metode ugotoviti notranji ustroj Prešernove osebnosti, nato pa ta ustroj preverjati in relativizirati s sociološko, genetično metodo. Celotna raziskava temelji na teoriji, da je »sociologijo« osebnosti treba gledati skozi imanentno »strukturo« te osebnosti, in narobe, da je »strukturo« osebnosti treba raziskovati skozi njeno »sociologijo«.

Razprava izhaja iz omenjene metode in ima dva dela. Svojo prvo pozornost usmerja k ugotavljanju »dezintegracijskih« in »integracijskih« prvin znotraj Prešernove osebnosti. Nato poskuša med temi prvinami ugotoviti temeljna razmerja in sistem njihovega delovanja. V drugem

¹³⁸ Claude Lévi-Strauss, *Die Struktur der Mythen* (1955), v knj. *Strukturalismus in der Literaturwissenschaft*, hrsg. Heinz Blumensath, Köln 1972, s. 33.

delu sledi historična razlaga pa tudi dialektična relativizacija ugotovljene osebnostne »strukture«. Tu so pritegnjena v obravnavo stvarna sociološka, družbeno politična in ideološka dejstva, ki so s svoje strani bistveno določala delovanje pa tudi ustroj pesnikove osebnosti.

Naposed se razprava ukvarja tudi s problemom transformacije, ki jo je pesnikova notranja »struktura« doživljala na poti iz biografske v literarno cono.

РЕЗЮМЕ

В статье сделана попытка посредством структурального метода раскрыть внутреннее устройство личности Прешерна, а затем и попытка верификации и релятивизации этого устройства при помощи социологического, генетического метода. Исследование в целом придерживается теории, что «социологию» личности надо видеть сквозь иманентную «структуру» этой личности, и наоборот, структуру личности надо исследовать при помощи ее «социологии».

Статья, следуя упомянутому методу, делится на две части. Внимание сперва устремлено на установление «дезинтеграционных» и «интеграционных» элементов внутри личности Прешерна, этому следует попытка установления основного соотношения этих элементов и системы их действия. Вторая часть состоит из исторического объяснения и диалектической релятивизации намеченной «структуры» личности. Внимание исследования здесь обращено на позитивные социологические, общественно-политические и идеологические факты, которые имели со своей стороны решающее воздействие на деятельность и устройство личности поэта.

Под конец в статье уделяется внимание и проблемам трансформации внутренней «структуры» поэта на пути из биографической в литературную зону.